

Перелік рекреаційних закладів у межах населених пунктів прилеглих до НПП, їх характеристика

№ з/п	Назва рекреаційного закладу, його підпорядкованість та профіль	Місце розташування: поштова адреса; функц. зона; у відношенні населеного пункту, лісництва тощо	Чисельність обслуговуючого персоналу	Місткість відпочиваючих	Вартість доби перебування (від – до), грн.	Стан та потреби в облаштуванні	Прим.
1.	База відпочинку «Ракета-2»	57500, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське Кінбурнська коса	12	100	100-200	Задовільний	
2.	База відпочинку «Таврія»	57500, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське Кінбурнська коса	-	60	100-200	Задовільний	
3.	Туристичний комплекс «Крута осип»	57555, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська 26	11	130	200-300	Задовільний	
4.	ДОК «Таврія»	57500, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське Кінбурнська коса	-	250	100-200	Задовільний	
5.	Реабілітаційний центр «Ольвія»	57500, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське Кінбурнська коса	-	60	100-200	Задовільний	
6.	Міні-готель «Пелікан»	57555, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка,	-	28	250-350	Задовільний	

		вул. Ковалівська, 193					
7.	Приватний будинок	57555, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Петровського, 10-а	-	-	50-200	Задовільний	
8.	Приватний будинок	57555, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 16	-	-	50-200	Задовільний	
9.	Приватний будинок	57555, Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Петровського, 10-а	-	-	50-200	Задовільний	
10.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 8	-	-	50-200	Задовільний	
11.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 174	-	-	50-200	Задовільний	
12.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 52	-	-	50-200	Задовільний	
13.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 27	-	-	50-200	Задовільний	
14.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 55	-	-	50-200	Задовільний	

15.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 23	-	-	50-200	Задовільний	
16.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 22	-	-	50-200	Задовільний	
17.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Ковалівська, 26	-	-	50-200	Задовільний	
18.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровка, вул. Римбівська 26	-	-	50-200	Задовільний	
19.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське, вул. Рейдівська, 87	-	-	50-200	Задовільний	
20.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське. вул. Римбівська, 25	-	-	50-200	Задовільний	
21.	Приватний будинок	Миколаївська область, Очаківський район, с. Покровське, вул. Римбівська, 5	-	-	50-200	Задовільний	

4.2.2. Визначення норм рекреаційного навантаження

Рекреаційне навантаження – це допустима кількість рекреантів на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати на даній території, після її пристосування до рекреаційних потреб, яка не викликає негативних наслідків в природному середовищі. Показник рекреаційного навантаження залежить від особливостей ландшафтної будови і функціональної спрямованості рекреаційного використання території.

Норми рекреаційного навантаження залежать в основному від природних ландшафтів та сезону року. Найбільшу опірність на вплив рекреаційного навантаження мають приморські природні комплекси, найменшу – низовинні. Рекреаційне навантаження влітку є вищим, ніж зимою. Для різних природних комплексів рекреаційне навантаження зимою коливається від 20% для приморських до 80% для гірських територій відносно літнього періоду, що пов'язано із специфікою рекреаційної діяльності в різні сезони року.

Виходячи з цих даних встановлені нормативні показники рекреаційного навантаження для різних природних комплексів України (табл. 4.2.2.1).

Таблиця 4.2.2.1

Нормативні показники рекреаційного навантаження на природні комплекси*

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження (осіб/км ²)					
	Літо			Зима		
	мін.	макс.	сер.	мін.	макс.	сер.
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні, височинні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

* Таблиця складена на основі:

1. Wyrzykowski J. Geograficzne uwarunkowania turystyki wypoczynkowej w Polsce. – Wrocław: Wyd. PWN, 1986.

2. Рекреационное использование территории и охрана лесов. – М.: Лесн. пром., 1986. – С. 156.

Дані нормативи дають загальне уявлення про норми рекреаційного навантаження на різні природні комплекси. Локалізовані показники рекреаційного навантаження для кожної окремо взятої території визначаються на місці з урахуванням конкретних природних умов, в першу чергу, враховуючи характер підстилаючої поверхні, рослинного світу, нахилу поверхні, прояву шкідливих геодинамічних процесів.

Норми рекреаційного навантаження служать базою для визначення місткості рекреаційних територій.

Рекреаційна місткість – це загальна кількість осіб, які можуть перебувати на даній території у продовж сприятливого погодного періоду, не завдаючи шкоди природному середовищу. Рекреаційна місткість пов'язана з рекреаційним навантаженням і залежить від норми навантаження, площі рекреаційної території, часом перебування рекреантів в її межах, тривалості сприятливого погодного періоду.

Рекреаційна місткість визначається для кожного сезону окремо за формулою:

$$V_i = \frac{N_i * S_i * C}{D_i}$$

де: V_i – рекреаційна місткість i -ї території, осіб; N_i – норма рекреаційного навантаження на i -ту територію, осіб/км²; S_i – площа i -ї рекреаційної території, км²; C – тривалість рекреаційного періоду, днів; D_i – середня тривалість перебування туристів і відвідувачів на i -й території, днів.

Місткість рекреаційної ділянки «Кінбурнська стрілка»

Рекреаційна місткість (ємність) природної території визначається як сума допустимих рекреаційних навантажень для кожної групи типологічних ландшафтних комплексів і характеризується чисельністю відвідувачів, які без шкоди для ландшафтних комплексів можуть перебувати на даній території протягом певного часу.

Норма рекреаційного навантаження на приморські райони MAX = 500 осіб/км².

Норма рекреаційного навантаження на приморські райони MIN = 300 осіб/км².

Площа рекреаційної ділянки «Кінбурнська стрілка» = 173,36 га, з яких: 131,73 га суша, з яких 0,27 га озер; 41,63 га акваторія.

Враховуючи те, що активний пляжний сезон на ділянці починається з 1 червня та йде на спад 1 вересня, можна вважати, що тривалість рекреаційного періоду в середньому складає 90 днів.

Середній час, на який прибувають рекреанти для відпочинку 2 дні.

Максимальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає: $500 \text{ осіб/км}^2 * 1,3173 \text{ км}^2 = 659 \text{ осіб}$.

Мінімальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає: $300 \text{ осіб/км}^2 * 1,3173 \text{ км}^2 = 395 \text{ осіб}$.

Середнє рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає: $400 \text{ осіб/км}^2 * 1,3173 \text{ км}^2 = 527 \text{ осіб}$.

Максимальна місткість рекреаційної ділянки складає: $500 \text{ осіб/км}^2 * 1,3173 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 29640 \text{ осіб}$.

Мінімальна місткість рекреаційної ділянки складає: $300 \text{ осіб/км}^2 * 1,3173 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 17785 \text{ осіб}$.

Середня місткість рекреаційної ділянки складає: $400 \text{ осіб/км}^2 * 1,3173 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 23710 \text{ осіб}$.

Інтенсивність вигоптування оцінюється з допомогою коефіцієнта вигоптування (коефіцієнта рекреації) – відношення вигоптаної площі до

загальної площі ділянки, виражене в відсотках. З коефіцієнтом рекреації до деякої міри зв'язані інші види рекреаційних навантажень.

Перша стадія дигресії характеризується непорушеною, пружною під ногами підстилкою, певним набором характерних для даного типу ландшафту трав'яних видів, а також численним різновіковим підростом.

На другій стадії дигресії присутні стежинки, які займають не більше 5% площі. Починається витоптування підстилки.

На третій стадії дигресії притоптані ділянки займають до 10-15% всієї площі. Потужність підстилки значно зменшена. Остання обставина разом із збільшенням освітлення (за рахунок розрідження верхньої частини дерев, підросту і підліску) приводить до проникнення лугових і навіть рудеральних видів під покрівлю. Збережений підросток мало диференційований, майже немає паростків ціноутворюючих порід.

На четвертій стадії дигресії біогеоценоз набуває своєрідної структури, яка характеризується утворенням полянок і стежок. На полянах повністю зруйнована підстилка, розростаються лугові трави, відбувається ущільнення ґрунту. Затоптані ділянки займають 15-20% площі.

На п'ятій стадії дигресії затоптана площа збільшується до 60-100% території. Значна частина площі без рослинності, зберігаються лише плями, фрагменти бур'янів і однорічних рослин. Підросток майже повністю відсутній. Різко збільшене освітлення під покрівлею. Всі збережені дорослі дерева хворі або з механічними пошкодженнями, в переважній їх більшості коріння оголені і виступають на поверхню ґрунту.

$$5 \text{ га (площа доріг та стежок)} / 131,73 \text{ га (площа суші)} * 100\% = 4\%$$

Виходячи з цього, на території Стрільки спостерігається друга стадія дегресії.

Місткість рекреаційної ділянки «Римбівська»

Норма рекреаційного навантаження на приморські райони $MAX = 500$ осіб/км².

Норма рекреаційного навантаження на приморські райони MIN = 300 осіб/км².

Площа рекреаційної ділянки «Римбівська» 110,56 га, з яких: 66,98 га суша, з яких 2,91га озер; 43,58га акваторія.

Враховуючи те, що активний пляжний сезон на ділянці починається з 1 червня та йде на спад 1 вересня, можна вважати, що тривалість рекреаційного періоду в середньому складає 90 днів.

Середній час, на який прибувають рекреанти для відпочинку 2 дні.

Максимальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $500 \text{ осіб/км}^2 * 0,6698 \text{ км}^2 = 335 \text{ осіб.}$

Мінімальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $300 \text{ осіб/км}^2 * 0,6698 \text{ км}^2 = 201 \text{ особа.}$

Середнє рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $400 \text{ осіб/км}^2 * 0,6698 \text{ км}^2 = 268 \text{ осіб.}$

Максимальна місткість рекреаційної ділянки складає:
 $500 \text{ осіб/км}^2 * 0,6698 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 15070 \text{ осіб.}$

Мінімальна місткість рекреаційної ділянки складає:
 $300 \text{ осіб/км}^2 * 0,6698 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 9042 \text{ особи.}$

Середня місткість рекреаційної ділянки складає:
 $400 \text{ осіб/км}^2 * 0,6698 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 12056 \text{ осіб.}$

Інтенсивність витоптування оцінюється з допомогою коефіцієнта витоптування (коефіцієнта рекреації) – відношення витоптанної площі до загальної площі ділянки, виражене в відсотках. З коефіцієнтом рекреації до деякої міри зв'язані інші види рекреаційних навантажень.

$$1.2 \text{ га} / 66,98 \text{ га} * 100\% = 2\%$$

Виходячи з цього, на території Римбівської рекреаційної ділянки спостерігається друга стадія дегресії.

Місткість рекреаційної ділянки «Ковалівська»

Норма рекреаційного навантаження на приморські райони MAX = 500 осіб/км².

Норма рекреаційного навантаження на приморські райони MIN = 300 осіб/км².

Площа рекреаційної ділянки «Ковалівська» – 74,39 га, з яких: 55,08 суша, з яких 1,5 га озер; 17,81 га акваторія.

Враховуючи те, що активний пляжний сезон на ділянці починається з 1 червня та йде на спад 1 вересня, можна вважати, що тривалість рекреаційного періоду в середньому складає 90 днів.

Середній час, на який прибувають рекреанти для відпочинку 2 дні.

Максимальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $500 \text{ осіб/км}^2 * 0,566 \text{ км}^2 = 283 \text{ особи}$.

Мінімальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $300 \text{ осіб/км}^2 * 0,566 \text{ км}^2 = 167 \text{ осіб}$.

Середнє рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $400 \text{ осіб/км}^2 * 0,566 \text{ км}^2 = 227 \text{ осіб}$.

Максимальна місткість рекреаційної ділянки складає:
 $500 \text{ осіб/км}^2 * 0,566 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 12735 \text{ осіб}$.

Мінімальна місткість рекреаційної ділянки складає:
 $300 \text{ осіб/км}^2 * 0,566 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 7641 \text{ особа}$.

Середня місткість рекреаційної ділянки складає:
 $400 \text{ осіб/км}^2 * 0,566 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 10188 \text{ осіб}$.

Інтенсивність витоптування оцінюється з допомогою коефіцієнта витоптування (коефіцієнта рекреації) — відношення витоптаного площі до загальної площі ділянки, виражене в відсотках. З коефіцієнтом рекреації до деякої міри зв'язані інші види рекреаційних навантажень.

$$1 \text{ га} / 26,46 \text{ га} * 100\% = 4\%$$

Виходячи з цього, на території Ковалівської рекреаційної ділянки спостерігається друга стадія дегресії.

Крім того, необхідно врахувати прибережні зони відпочинку, які розташовуються поза межами вказаних рекреаційних ділянок в межах зони регульованої рекреації. Їх загальна протяжність у вздовж берегової лінії складає близько 4000 метрів. Традиційно, одноденний відпочинок проводиться на відстані не більше 300 метрів від урізу води. Тому площа, можлива для проведення одноденного відпочинку біля моря складає 1,05 кв.км.

Враховуючи те, що активний пляжний сезон на ділянці починається з 1 червня та йде на спад 1 вересня, можна вважати, що тривалість рекреаційного періоду в середньому складає 90 днів.

Середній час, на який прибувають рекреанти для відпочинку 2 дні.

Максимальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $500 \text{ осіб/км}^2 * 1,2 \text{ км}^2 = 600 \text{ осіб}$.

Мінімальне рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $300 \text{ осіб/км}^2 * 1,2 \text{ км}^2 = 360 \text{ осіб}$.

Середнє рекреаційне навантаження рекреаційної ділянки складає:
 $400 \text{ осіб/км}^2 * 1,2 \text{ км}^2 = 480 \text{ осіб}$.

Максимальна місткість рекреаційної ділянки складає:
 $500 \text{ осіб/км}^2 * 1,2 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 27000 \text{ осіб}$.

Мінімальна місткість рекреаційної ділянки складає:
 $300 \text{ осіб/км}^2 * 1,2 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 16200 \text{ осіб}$.

Середня місткість рекреаційної ділянки складає: $400 \text{ осіб/км}^2 * 1,2 \text{ км}^2 * 90 \text{ днів} / 2 \text{ дні} = 21600 \text{ осіб}$.

Враховуючи вищезазначені розрахунки, можна зробити висновок загальна максимальна рекреаційна місткість прибережних рекреаційних територій НПП, з урахуванням рекреаційних ділянок та рекреаційних пунктів, що призначені для розміщення наметів складає 84445 осіб, або 168 890 людино/днів. Максимально можливе рекреаційне навантаження на прибережні зони парку становить близько 1900 осіб на добу.

Визначивши рекреаційне навантаження, потрібно розуміти, що така кількість рекреантів є максимально допустимою, яка не завдасть шкоди природному середовищу. Проте під час провадження рекреаційної діяльності, необхідно на постійній основі визначати ступінь антропогенного впливу на природні комплекси, і в залежності від фактичної ситуації організувати заходи обмеження на рекреаційне навантаження прибережних територій парку.

Наведемо екологічні регламенти рекреаційного освоєння територій за Мироненко Н.С., Твердохлебовим І.Т. за таблицею 4.2.2.2 (Рекреаційна географія. – М.: Вид. МГУ, 1981. – 207 с.).

Таблиця 4.2.2.2

Норми рекреаційного навантаження на природні екосистеми

Види рекреаційного використання територій	Площа на одного рекреанта, м ²
Пляжі	18,5
Майданчики для пікніків	100
Стежки для пішохідного туризму	80
Стежки для верхової їзди	80

Рекреаційне навантаження на туристичні маршрути

Враховуючи допустиму кількість людей у кожній групі, її склад, вік туристів, співвідношення жінок і чоловіків, оптимальною вважається група з 8-10, а допустимий максимум 15-20 чоловік. Для спостерігачів за птахами або іншими дикими тваринами цей рівень не повинен перевищувати 3-4 чоловік, а то і менше.

Беручи до уваги кількість відвідувачів та відпочиваючих, відповідно до максимальної місткості рекреаційних прибережних територій ННП «Білобережжя Святослава» – 84445 осіб та відповідно до традиційних підходів, можна визначити кількість туристів, що скористаються туристичними та екскурсійними послугами під час перебування на рекреаційних ділянках або в населених пунктах Кінбурнського півострова –

10%. Вважаємо, що орієнтовною кількістю відвідувачів та відпочиваючих буде – 8444 особи, що дозволяє нам зробити висновок про навантаження на розроблені туристичні маршрути та екологічні стежки:

8444 (10% від рекреаційної місткості) / 91 день/ 20 осіб в групі = 4,5 групи на
7 маршрутах за 1 день

Виходячи з максимального рекреаційного навантаження на туристичні маршрути та екологічні стежки можна зробити висновок, що кількість туристичних груп відповідає нормам та дозволяє збільшити туристичні потоки. З цією метою необхідно активізувати рекламно-інформаційну діяльність установи та запросити до співпраці зацікавлені туристичні підприємства.

Допустима кількість (норма) автотранспорту

Державні будівельні норми «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» поширюються на проектування нових і реконструкцію існуючих міських і сільських поселень України.

Ці норми обов'язкові для органів державного управління, місцевого і регіонального самоуправління підприємств і установ незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування, громадських об'єднань і громадян, які здійснюють проектування, будівництво і благоустрій на території міських і сільських поселень.

Розміри стоянок автомашин, які можуть розміщуватись неподалік меж зон відпочинку біля води, треба визначати за завданням на проектування, а при відсутності даних – за таблицею 4.2.2.3.

Таблиця 4.2.2.3

Рекреаційні території, будинки і споруди	Розрахункова одиниця	Кількість машино-місць на розрахункову одиницю
1	2	3
Лісопарки, заповідники і рекреаційні ліси	На 100 відвідувачів	7-10

Перевізник Дяченко В.С. здійснив за червень перевезення 380 людей, за липень – 920, за серпень – 1300. Тобто за літо автобусом було завезено 2600 людей (за літні місяці). Через контрольно-пропускний пункт в'їхало 345 автомобілів (пункт працював у вихідні дні), в середньому по 3 чоловіки в машині, тобто 1050 осіб.

Приблизна кількість людей, які в'їхали до НПП через сушу $2600+1050=3650$ людей.

Виходячи з цього можемо припустити що за літо через сушу на територію парку потрапляє 4000 осіб. Антропогенний вплив зростає, природні комплекси порушуються та починають деградувати.

Можемо підрахувати гранично допустиму кількість транспорту $4000 / 100 * 7 = 280$ машин за сезон. Або 90 машин на місяць в літку.

Перевезення водним транспортом:

$2*60 \text{ чол.} * 2 \text{ рейси} = 240 \text{ чол.} * 30 = 7200 \text{ чол./міс.}$

$3*20 \text{ чол.} * 2 \text{ рейси} = 120 * 30 = 3600 \text{ чол./міс.}$

$5*15 \text{ чол.} * 3 \text{ рейси} = 225 * 30 = 6750 \text{ чол./міс.}$

Вважаємо, що похибка має скласти близько 25 %, за тривалості туристичного сезону з травня до жовтня (6 місяців) – кількість складає 40-45 тис. рекреантів.

Регулювання допустимого навантаження

Визначення допустимих навантажень полягає не тільки у нормуванні кількості людей на одиницю часу та площі, а в розгляді всього комплексу впливу.

До нього входять: терміни туристичного сезону, категорії відвідувачів, інфраструктура та види туристично-рекреаційних занять і їх екологічні наслідки і тільки потім кількість груп і кількість відвідувачів в кожній групі.

В основі вирішення цієї проблеми лежить планування, в першу чергу, кількості туристів, відвідувачів, а також довгострокових цілей і завдань, форм і видів рекреаційної діяльності, різних моделей розвитку рекреації.

Основні принципи нормування навантажень зводяться до наступного:

1) визначення екологічних і фізичних чинників, що лімітують допустиме рекреаційне навантаження, проводити диференційовано для кожного маршруту;

2) разом з екологічними і фізичними чинниками необхідно враховувати також і чинники психологічної комфортності;

3) за гранично допустиме навантаження приймається найменше з визначених за різними критеріями;

4) фактичне навантаження на маршрут не слід встановлювати відразу на рівні гранично допустимого, а підвищувати його поступово;

5) не рідше ніж 3 рази на рік (до туристичного сезону, в його середині і кінці), слід проводити моніторинг кожного маршруту;

6) залежно від стану маршруту і конкретних соціально-економічних умов необхідно проводити щорічне коригування допустимих навантажень.

Найпоширеніша вимога психологічної комфортності є допустимий рівень контактів – бажана відсутність звукового і зорового контакту між окремими групами туристів або відвідувачів. Тобто, при створенні маршрутів необхідно планувати відстань між групами відвідувачів так, щоб жодна з них по можливості не бачила і не чула іншу ні на стежці, ні на стоянці. Слід враховувати необхідну для огляду основних об'єктів довжину стежки, її складність і безпеку, ширину зони розповсюдження шуму, заліснення навколишньої місцевості, ємкість майданчиків огляду. На загальне навантаження впливає упорядкованість, місткість стоянок, наявність на них води і дров для багатьох тощо.

Доцільно починати з малого навантаження на екостежки і поступово його підвищувати, постійно стежачи за станом маршруту. Коли з'являться перші ознаки деградації уздовж полотна стежки або навколо зупинок, необхідно або знижувати навантаження, або застосовувати низку заходів щодо впорядкування та підвищення стійкості території до зовнішньої дії.

Крім різних чинників організаційного і психологічного характеру, від яких залежить збереження біологічної і ландшафтної різноманітності, існує необхідність коректування самих допустимих норм. Підставою для зміни нормативних величин повинні служити результати моніторингових досліджень на маршрутах.

Моніторингові спостереження на рекреаційних територіях можуть проводитися з добовою, декадною, місячною, сезонною і іншою періодичністю. Вибір періодичності залежить від специфіки параметрів, характеристик і доступності об'єктів і явищ. При цьому для одних параметрів встановлюється суворі періодичність, для інших вона може варіювати залежно від конкретної мети дослідження. Так, наприклад, зміну ущільненості ґрунту на туристській стоянці доцільно вимірювати з періодичністю не менше двох разів на рік: перед початком її інтенсивного рекреаційного використання і в період максимального навантаження. У той же час визначення відвідуваності якого-небудь об'єкту або ключової ділянки, залежно від мети дослідження можна проводити з годинною періодичністю (визначення її динаміки протягом світлового дня) або декадною (визначення початку і кінця рекреаційного сезону).

На підставі результатів моніторингу в кінці кожного сезону, по кожному маршруту ухвалюються управлінські рішення як оперативного, так і довгострокового характеру. Перелік управлінських рішень повинен включати:

- регулювання допустимого навантаження;
- коригування розподілу навантаження по сезонах або місяцях протягом року;
- уточнення термінів рекреаційного сезону;

- коригування планів будівництва нових або розширення існуючих рекреаційних об'єктів;
- уточнення рівня інформаційного і природоохоронного впорядкування рекреаційних об'єктів;
- планування заходів щодо профілактики і усунення порушень, ліквідації негативних наслідків рекреаційної діяльності, поліпшення санітарного стану території, відтворення природних ресурсів тощо;
- внесення змін до програми туристично-екскурсійної діяльності;
- удосконалення методів і підвищення ролі еколого-виховної роботи з туристами.

Якщо ж за даними моніторингових досліджень стає очевидним, що зміни екосистем під впливом рекреації суперечать або зовсім несумісні із завданнями збереження природи, необхідно внести суттєві зміни в управління рекреаційною діяльністю в даному районі.

На підставі результатів моніторингу діяльність об'єктів туризму і рекреації відповідно до проектних даних і правил використання природних рекреаційних ресурсів оцінюється як такою, що ведеться:

1. з дотриманням норм допустимого навантаження (так званий зелений список);
2. з частковим порушенням (жовтий список);
3. з грубим порушенням (червоний список).

По другій і третій групі об'єктів спеціально уповноваженими органами повинні бути прийняті заходи адміністративного реагування, аж до припинення їх діяльності або повного закриття.

4.3. Розвиток мережі туристичних маршрутів та екологічних стежок

4.3.1. Особливості організації екскурсій на території НПП «Білобережжя Святослава»

Для відвідувачів відпочинок на Кінбурнській косі найчастіше має бути пов'язаний з туристичними і похідними умовами, адже сама цнотлива природа і вікоплинна історія цього півострова налаштовує на єднання з піщаними берегами, відкритим морем, інтерактивним історичним літописом.

Враховуючи високу естетичну і пізнавальну цінність природних ландшафтів, наявність археологічних та історичних пам'яток на території, що підпорядкована парку, доцільно організувати туристичні маршрути та екологічні стежки, рекреаційні ділянки та рекреаційні пункти.

До природно-рекреаційних та культурно-історичних об'єктів НПП «Білобережжя Святослава», що викликають найбільший інтерес у відвідувачів належать такі:

1. Місто Очаків. За офіційними даними Очаків вперше згадується у 1415 році під назвою Дашів. Зручне розташування безсумнівно використовувалось і раніше, проте саме за часів Великого князівства Литовського можемо говорити про достовірне існування укріпленого замку. Кримський хан Менглі-Гірей у 1492 році звів тут нові укріплення, а місту дали назву Кара Керман.

На правому березі Дніпро-Бузького лиману, там де впадає він в Чорне море, на урвистому узвишші красується Свято-Миколаївський собор. Це – колишня велика мечеть османської фортеці Озі (або Озю), що в перекладі означає «Річка» або «Дніпро». Мечеть була зведена у XVI столітті, а пізніше наприкінці 18 століття, перетворена на християнський храм. За радянських часів в ній функціонував краєзнавчий музеєм, наразі будівля передана православній громаді міста Очаків. Це – єдина пам'ятка османських часів, яка дійшла до нашого часу.

В Очакові рекомендуємо до огляду краєзнавчий музей імені О.В.Суворова. Досить потужною є експозиція музею імені видатного мариніста ХІХ століття Р.Г. Судковського.

Місто Очаків багате на пам'ятники людям, які творили його історію: пам'ятник О.В.Суворову, пам'ятник І.П. Горичу, пам'ятник І.Д. Сладкову, пам'ятник морякам крейсера «Слава», пам'ятник матросам і офіцерам 2-ї Новоросійської бригади торпедних катерів, пам'ятник М.І. Чижикову, могила художника Р.Г. Судковського, пам'ятник П.П. Шмідту.

2. Дніпровсько-Бузький лиман є найбільшим серед усіх причорноморських лиманів, що утворились як результат затоплення долин річок. Тут мешкають численні представники морської, солонуватоводної, прісноводної і різноводної флори та фауни, у тому числі давні та ендемічні види.

Дніпро-Бузький лиман знаходиться на злитті двох великих річок – Південного Бугу та Дніпра, які при впадінні у море утворили власні лимани, що зливаються в один. Переважні глибини лиману – 5-6 м, але є і глибокі (біля 12 м) ями. З Чорним морем лиман з'єднується протокою завширшки 3,6 км. Від моря Дніпро-Бузький лиман відокремлений Кінбурнською косою, яка

сформована завдяки піщаним виносам Дніпра та їх перевідкладенню морськими хвилями.

Вік Кінбурна – приблизно 1,5 тис. років, його вигляд з часом змінюється. Традиційно Кінбурн називають косою, але це вже досить великий півострів з двома морськими стрілками – сучасними косами. Зараз довжина морського узбережжя Кінбурнської коси складає близько 23 км, однак морські стрілки нарощуються і довжина узбережжя поступово зростає.

3. Острів Первомайський. Рукотворний острів Первомайський розташований у гирлі Дніпровсько-Бузького лиману між Очаківським мисом та Кінбурнською косою (за 3 км на південь від Очакова). Оборона гирла Дніпро-Бузького лиману була важливим завданням спочатку Османської імперії (що намагалась закрити вхід до Чорного моря українським козакам), а згодом – Російської імперії та Радянського Союзу, які під час війни не повинні були пропустити десант ворога чи прохід ворожого флоту на свої території.

Місцеві легенди пов'язують будівництво батареї та острова із іменем О.В. Суворова. Інші місцеві перекази свідчать, що матеріалом для зведення острова та батареї на ньому слугували залишки зруйнованої Кінбурнської

фортеці – якщо це так, зрозуміло, чому на Кінбурнській косі майже не залишилось слідів колишніх потужних фортифікацій.

У 1905-1906 роках в революційних умовах в казематі острова перебував керівник повстання моряків в Севастополі Петро Шмідт, який за вироком суду пізніше був розстріляний на острові Березань.

1 травня 1920 р. острів був перейменований на Первомайський (відтоді він і носив цю назву, яку пізніше скоротили просто до Майського). У 1920-1930-х роках радянська влада частково модернізувала озброєння батареї – на 22 червня 1941 року тут розташовувалось чотири 203-мм гармати та чотири 76-мм зенітних гармати. Тоді ж було встановлено з розібраного броненосця «Потьомкін» одну із щогл, яка використовувалась як задній знак створу фарватера. У 1957 році її розпиляли на окремі шматки, які були передані музеям в різних містах СРСР.

У 1968 році пункт перетворений на 17-ту окрему бригаду спеціального призначення Головного розвідувального управління Збройних сил СРСР. Відтоді все, що робилось на острові було суворо засекречено, доки у 2003 р. бригада була передислокована до м. Очаків. Штучний острів, створений для приморської батареї був визначною гідротехнічною спорудою кінця XIX ст., що не мала аналогів у світі.

4. Острів Березань – невеликий острів на Чорному морі при вході у Дніпровсько-Бузький лиман. Розташований за 2 км від села Рибаківка Миколаївської області і за 12,8 км на південний захід від Очакова. Довжина острова близько 800 м, ширина – 200-850 м, площа – 23,6 га. Існує дві версії походження назви острова. За першою, стародавні греки називали нинішню Березань, яка була тоді ще півостровом, Борисфеном, як Дніпро. Турки, захопивши його, назвали співзвучним словом Бюрюзень-Ада – «острів вовчої річки», можливо, тому що в долині сусідньої річки жили зграї вовків. Однак більш вірогідним є друге пояснення: назву острову дали скіфи, вона походить від іранського березант, що означає «високий». Пізніше українці переосмислили (співзвучним прононсом) цю назву як більш зрозуміле слово, похідне від кореня береза. Острів дав назву лиману і річці, що впадає в нього, а також, селу Березань та смт Березанка. Висловлювалася думка, що Березанка – це відозмінене (спотворене) турецьке Едізань (так здавна звалися ці місця).

Острів Березань – частина національного історико-археологічного заповідника НАН України «Ольвія». Тут знайдено найдавніше в Північному Причорномор'ї давньогрецьке поселення Борисфеніда. Засноване у VII ст. до н. е., вихідцями з міста Мілет (давньогрецькі колонії Малої Азії). Розкопками ряду років відкриті напівземлянки і кам'яні багатокімнатні будинки елліністичного часу. Серед знахідок багато ранньої розписної іонійської кераміки і кераміки елліністичного часу, а також монет, які чеканились в Ольвії. У перші століття нашої ери на Березані продовжувало існувати поселення. Виявлено знахідки римського періоду: монети, червонолакову кераміку, плити з написами тощо. Із занепадом античного світу життя на острові припинилося. За часів давньої Русі у X-XII ст. тут було слов'янське поселення, знайдено землянки, печі, велику кількість кераміки, прикрас (скляні браслети, застібки), залізної зброї.

Запорожці використовували Березань як опорний пункт в морських походах проти Османської імперії. 7 листопада 1788 року козаки

Чорноморського війська на чолі з військовим суддею Антоном Головатим штурмом взяли острів і змусили капітулювати гарнізон турецької фортеці. На честь цієї події згодом назвали кубанську станицю Березанська. Березань – місце страти 6 (19 березня) 1906 лейтенанта Петра Шмідта і 3 матросів Чорноморського флоту – учасників повстання на крейсері «Очаків». 1968 року за проектом архітекторів Н.Галкина і В.Очаківського встановили пам'ятник страченим у південній частині острова — 15-метровий залізобетонний обеліск, що складається з трьох стилізованих під вітрила пілонів. За версією деяких дослідників (зокрема, А.Золотухина), саме острів Березань О. С. Пушкін зобразив у «Казці про царя Салтана», назвавши островом Буяном.

5. Кінбурнська стрілка. Знаходиться у західній частині півострова навпроти м. Очаків. У його найвужчому місці однією ногою можна стати в море, другою в лиман. Назва Кінбурнської коси походить від трансформованого турецького виразу «Кіл-бурун», що значить «ніс-волосина», тобто тонка коса, або «глиняний ніс». Спочатку ця назва стосувалась лише самої коси, проте потім поширилась на весь півострів. Археологічна експедиція Інституту Археології НАН України на чолі з доктором історичних наук Світланою Біляєвою протягом декількох сезонів розкопує залишки османського замку-цитаделі – із землі постають

фундаменти колись могутньої цитаделі, уламки посуду, ядер та курильних люльок. Ці знахідки і історія створюють великий туристичний інтерес.

Кінбурнська стрілка. важлива ланка приморського екокоридору, місце масового гніздування і концентрації птахів під час сезонних міграцій. Угіддя підтримує існування багатьох рідкісних видів, що знаходяться під охороною – пухівки (*Somateria mollissima*), кульонів великого (*Numenius arquata*) та середнього (*N. phaeocephalus*), кулика-сороки (*Haematorus ostralegus*) та інших. На шпилі Кінбурнської коси розміщується багатовидова колонія мартинових. Загальна чисельність гніздового комплексу тут перевищує 1 тис. пар.

Кінбурнська стрілка – місце масового зростання півників (*Iris pumila*), різнобарвне цвітіння яких весною надає території надзвичайно мальовничого вигляду.

6. Пам'ятний знак на честь О.В.Суворова, генералісимуса, фельдмаршала, що командував російськими військами під час Кінбурнської битви, встановлений на місці, де, за легендою, від вірної смерті пораненого полководця врятував гренадер Степан Новиков. На цій ділянці відбувся переламний етап бою, наслідком якого став ганебний відступ турецького десанту.

7. Пам'ятний знак на честь Джона Поля Джонса, національного героя США, одного із засновників американських Військово-морських сил, контр-адмірала, командуючого парусною ескадрою російського флоту, встановлений в місці, де Суворов за пропозицією Поля Джонса таємно встановив батарею (блок-форт) на 12 гармат, яка зіграла визначальну роль в розгромі турецького флоту 1788 року.

8. Копія віваря Ахілла, який був знайдений рибалками приблизно в цьому місці в 1885 році і є свідченням того, що греки використовували

Кінбурнську косу для проведення своїх обрядів, присвячених культу Ахілла Понтарха.

9. Залишки Кінбурнської фортеці. Перша згадка про фортецю на косі відноситься до XV ст. Тут був зведений чотирикутний замок з чотирма вежами на рогах, за свідченням Евлії Челебі висотою стін до 40 аршин (28 метрів). Звичайно це значне перебільшення, проте османські кам'яні укріплення були дійсно неприступними – немає жодного повідомлення про захоплення цього замку аж до 1736 року. Певний час замок був резиденцією санджак-бея (губернатора) Очаковсько-Сілістрійського вілайєту – напевно через більшу безпеку в порівнянні з Очаковим та з огляду на головну функцію губернатора – охороняти вхід з Лиману до Чорного моря. На стінах було розташовано 20 гармат, які прострілювали фарватер гирла Лиману до самого Очакова. Згодом керівник османського флоту Піяле-паша звів другу лінію кам'яних укріплень. Тут було зведено 80 невеликих будинків для гарнізону та інших мешканців. Передмістя було населене татарами, які займались скотарством та городництвом. Місцеві овочі вивозились навіть до Криму. Сьогодні тільки невеличкі озерця та болітця на місці ровів – наочні сліди славної фортеці.

10. Пам'ятний знак на могилі Сидора Білого, запорозького старшини, кошового отамана Чорноморського козацького війська, командувача Чорноморської козачої флотилії, який героїчно загинув під час Кінбурнської битви 20 червня 1788 року.

11. Озеро Солоне. Воно є притулком для багатьох видів водоплавних птахів. Цікаве воно і тим, що містить цілющу грязь, властивості якої широко

використовували оборонці фортеці, в тому числі і сам поранений О.В.Суворов. Оцінили лікувальну дію озера та клімату коси і англо-французькі завойовники, які з 1856 року розмістили на базі фортеці польовий шпиталь.

12. Причальне господарство Миколаївського морського торгового порту. Перед його фасадом розташоване бронзове погруддя генералісимуса, фельдмаршала О.В.Суворова.

13. Бієнкові плавні розташовані на узбережжі Дніпро-Бузького лиману за 2 км на схід від причалу села Покровське. Це залишки древньої річкової заплави з численними водоймами та заболоченими ділянками складної конфігурації. Їх загальна площа становить близько 600 га. У західній частині масиву переважають трав'янисті болота, представлені майже чистими та надзвичайно густими заростями очерету (*Phragmites australis*).

Середовище існування багатьох рідкісних водоплавних та коловодних птахів, що утворюють скупчення європейського значення, зокрема пелікана рожевого (до 2500 особин).

14. Урочище Комендантське розташоване в 1,5 км на південний схід від с. Покровське і займає площу 30 га. На території урочища було зафіксовано понад 250 видів судинних рослин (на нашу думку це ще не остаточний список). Серед них 14 видів підлягають охороні, оскільки включені до Червоних списків. Перлиною урочища є діброви. Діброви представлені невеликими острівними масивами (місцева назва колки) в комплексі з лучною, болотною та водною рослинністю, серед піщаного степу. Дуби досягають висоти 10-16 м, дуже гіллясті та розлогі, лісостепового типу. В окремих колках налічується від (однієї) кількох до кількох десятків (сотень) особин. Ще одним типом рослинності в урочищі з домінуванням лігнозних біоморф є чагарникові зарості. Суцільні чагарникові зарості формуються або в узлісному екотоні навколо лісового масиву або окремо в зниженнях.

15. Розливи (Нерестові озера). Значну площу східної частини Бієнкових плавнів займають солонуватоводні озера глибиною від 0,5 до 1,0 м з дещо замуленим піщаним дном і густими заростями занурених у воду рослин – рдесника гребінчастого (*Potamogeton pectinatus*), занікелії стеблистої (*Zannichellia pedunculata*) та рупії морської (*Ruppia maritima*). Ці водойми з'єднані з Дніпровським лиманом штучним каналом, що раніше забезпечував належний водообмін між ними. Тепер протока знову замулилась і потребує

розчистки. Місцеві жителі називають цю озерну систему Розливами. Ще недавно вони були найпродуктивнішим природним нерестовищем коропа на Нижньому Дніпрі. В окремі роки сюди заходило декілька десятків тонн його риби. Особливо важливу роль озера відіграють у збереженні водоплавних та коловодних птахів. Угіддя підтримує життєдіяльність і безпеку великих скупчень пелікана рожевого (500-2500 особин) та однієї з найбільших на півдні України багатовидової колонії чапель (близько 600 пар), які використовують цю територію як кормову стацію. Тут мешкають та перебувають під час кочівель понад 20 представників орнітофауни, які занесені до Червоної книги України та Європейського червоного списку: кулик-довгоніг, орлан-білохвіст, чапля жовта, пелікан рожевий, кулик-сорока, деркач, мартин каспійський, кульон великий, чернь білоока, гоголь, скопа, баклан малий, крячок каспійський, косар, коровайка та інші.

16. Спостереження Волижиного лісу. Ліс можна і дозволено побачити з піщаної гряди, яка розділяє власне Бієнкові плавні і Нерестові озера.

Волижин ліс – найбільший природний лісовий масив у пониззі Дніпра. Разом з озером та цілиними степовими ділянками його площа сягає 203 гектарів. Ця територія належить Чорноморському біосферному заповіднику.

Велетенський дуб, який дивом уцілів на лиманському узбережжі, є чи не найстарішим деревом на Миколаївщині.

Своєрідною особливістю природного оточення Кінбурнської коси є невеличкі дубово-березові, осикові й вільхові гайки, розкидані по низинах серед піщаних просторів півострова. Це рештки знаменитої Гілеї – країни лісів у пониззі Дніпра, яка за описами старогрецького історика Геродота, існувала тут у V столітті до нашої ери.

Про давність та самотність лісової рослинності Кінбурна свідчить, насамперед, те, що в гайках росте багато суто лісових рослин – конвалія, купина пахуча, ожина, чина лісова, проліска дволиста, фіалка приемна, тощо. Серед місцевих деревних та чагарникових порід – низка ендемічних поширених видів, зокрема, береза дніпровська. Тут склалися сприятливі умови для розвитку значної кількості шапкових грибів – білого, підберезника, красноголовця, маслюків пізнього та зернистого. Останні, до речі, нехарактерні для сухого причорноморського степу.

Стародавня Гілея (тобто Лісиста, Лісова) – так називав у V столітті до н.е. відомий грецький письменник, «батько історії» за висловом Цицерона, Геродот Галікарнаський.

17. Ковалівська сага – вільховий гай біля хутора Ковалівка є одним з найбільших на Нижньому Дніпрі. Він займає днище котловини, що утворилась на місці стариці Дніпра і охоплює ділянку площею близько 10 гектарів. Зарості вільхи клейкої або чорної (*Alnus glutinosa*) досягають 18 м заввишки і 50 см в діаметрі та утворюють підвищення – «п`єдестали» до 2 м завширшки, що оточені глибокими «вікнами» з водою. Серед 50 видів лучно-болотних і лісових рослин привертають увагу папороті і мохи. Все це нагадує непролазні джунглі серед пустелі та приваблює багатьох відвідувачів. В період міграцій Ковалівська сага є місцем концентрації птахів і рукокрилих.

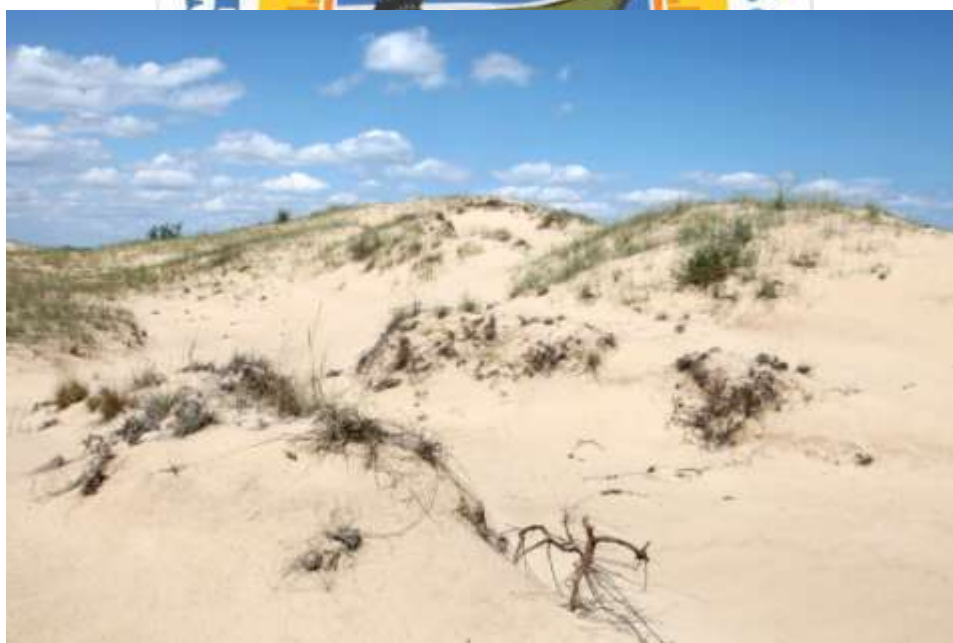

18. Урочище Качине (Вовче лігво). Це місце виведення вовчого потомства. Зазвичай, воно знаходиться у постійному районі, серед затишних ділянок лісу й поблизу водойм, які рідко відвідуються людьми. Під час вигодовування щенят вовки (*Canis lupus*) можуть використовувати декілька важкодоступних закутків, переносячи малечу з одного до іншого. Саме такі захисні умови склалися в урочищі Качине, що розміщене серед піщаних кучугур в оточенні старих соснових насаджень.

Ділянка старого лісу в урочищі Качине надзвичайно важлива для підтримання популяції орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*). В холодні зими сюди злітаються на ночівлю кілька сотень цих хижих птахів. Їжу вони

добувають на морському узбережжі, в місцях, які рідко замерзають. Саме там, у важкий період знаходять собі притулок лебеді-шипуні (*Cygnus olor*), крижні (*Anas platyrhynchos*), морські черні (*Aythya marila*). А от весною одна пара орланів завжди тут залишається, щоб вивести потомство. Цей представник орнітофауни належить до глобально вразливих видів, що потребує охорони у світовому масштабі.

19. Піщані Кучугури. Кучугури або дюни є піщаними пагорбами, що навіяні вітром. Величезні обсяги піску, які накопичилися в гирлі Дніпра ще з часів останнього зледеніння і продовжують накопичуватися зараз, вітер підхоплює і переносить на значну відстань від морського узбережжя вглибину суші. Гряди дюн орієнтовані вздовж узбережжя. Сильні вітри, що тут панують, здатні за добу наносити піщані пагорби заввишки до півметра. З часом дюни захоплюють нові простори. Єдине, що дієво стримує перенос піску – це рослинний покрив.

20. Озеро Лопушне знаходиться у південній частині Ковалівської саги і, як вільховий гай, займає днище котловини, що утворилась на місці стариці Дніпра. Озеро мілководне, солоне. Його довжина складає близько 700 м, ширина – до 350 м. Для оптимізації умов гніздування рідкісних коловодних

птахів на мілководдях озера ще у 90-х роках минулого століття було споруджено штучний острівець-платформу площею близько 40 кв. м. Тут збирається найбільша на Кінбурні гніздова колонія пісочника морського, відзначаються сезонні скупчення мартинів та куликів. Оскільки водойма є важливим місцем гніздування і концентрації птахів під час сезонних міграцій і зручним місцем спостереження за птахами, стає атрактивним об'єктом для відвідування. Варто зазначити, що мальовничі береги озера Лопушне надихають багатьох митців, зокрема, одного з найбільш видатних художників-мариністів сучасності Володимира Зебека. Біля озера знаходиться його садиба-пам'ятник.

Майже півстоліття тому він проміняв Москву на кінбурнську хатинку. Сьогодні його твори поширені по всьому світу, а їхні щасливі володарі живуть більш ніж в 40 країнах. Немає, напевно, такого цінителя або колекціонера живопису, який би не мріяв мати твір художника. Вважаємо доцільним продовжити і надати більшій резонансності досвіду відзначення пам'яті видатного мариніста. Це безумовно сприяло би популяризації парку.

21. Орхідне поле розташовано біля морських пляжів в околицях с. Покровка в межах приморських луків між озерами Чернине і Черепашине. Це одне з найбільших та наймасовіших у Європі місцезростань диких орхідей – зозулинців розмальованого (*Anacamptis picta*), салепового (*Anacamptis morio*), блощичного (*Anacamptis coriophora*), запашного (*Anacamptis fragrans*) і болотного (*Anacamptis palustris*). Площа основних ядер орхідного поля складає близько 30 га, а щільність рослин на одному квадратному метрі місцями перевищує 100 особин. Найбільш видовищним є цвітіння зозулинця розмальованого, який у першій половині травня створює тут рожево-фіолетовий аспект. За унікальністю Покровське орхідне поле можна порівняти з Долиною нарцисів у Карпатах.

Хоча наші вітчизняні орхідеї порівняно з тропічними набагато скромніші, вони теж досить декоративні та мають ніжний аромат. У народі їх часто називають любками і цінують не тільки за красу. З бульб багатьох

дикорослих орхідей виготовляють салеп, що має тонізуючі і протизапальні властивості. Розповідають, що козаки брали з собою в походи бульби зозулинців на випадок нестачі їжі. Вважалося, що однієї бульби і одного ковтка води досить, щоб прожити принаймні добу.

Всі види дикорослих орхідей сьогодні занесені до Червоної книги України та переліку CITES (Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення).

22. Кефальні озера розміщені вздовж південного узбережжя Кінбурна та мають зв'язок з Ягорлицькою затокою Чорного моря. Вони створюють систему мілководних солонуватих водойм з піщаним чи слабко замуленим дном і глибинами 0,4 – 0,7 м. Найбільшим з них є озеро Чернине, що межує з орхідним полем. Серед водних мешканців тут можна зустріти хижих актиній, різноманітних бокоплавів, поліхет та молюсків. Крім того – це улюблене місце нагулу цінних промислових видів риби – кефалей (сингіля – *Liza aurata*, гостроноса – *Liza saliens*, лобаня – *Mugil cephalus*). Основу їх раціону складають детрит, одноклітинні водорості та найдрібніші тварини, що мешкають на поверхні дна.

Прісні озера сформовані там, де зв'язок з морем втрачений. Вони живляться переважно атмосферними опадами та відомі ще як «солодкі саги».

Солоні озера більш поширені на косі. Їх легко можна визначити за наявністю на берегах рослини червоного кольору – соленцю. При нагонних вітрах з моря рівень води дещо піднімається, між озерами утворюються протоки, по яких морська вода потрапляє вглиб території. Активне випаровування та ускладнений водообмін призводять до підвищення в таких озерах концентрації солей, достатньої для видобутку морської солі.

23. Грязьове озеро. В лагунах поблизу села Покровка вода дуже добре прогрівається. Через це тут активно розвиваються мікроорганізми, які при відмиранні перетворюються в різні групи органічних речовин. Так формуються насичені органічними речовинами мулові відклади – сапропель (від грецької – «гнилий мул»). Він має високу біологічну активність і може використовуватись як лікувальна грязь. В одному грамі такої грязі може міститися більше 1 млрд. мікроорганізмів.

Сапропелі – важлива складова частина медичних препаратів, косметичних засобів. Лікувальні грязі давно використовуються при шкірних захворюваннях, запальних процесах (зокрема, жіночих хвороб), при хворобах суглобів, периферичної нервової системи і т. д. Сучасна медицина строго

регламентує час грязьових ванн і обсяг грязьових аплікацій. До цієї процедури потрібно ставитися з великою обережністю і проводити тільки за призначенням лікаря.

Нестача кисню і насиченість відкладів сірководнем та сульфідами, які притаманні лікувальним грязям, взагалі характерна для Кінбурну. Питна вода зі свердловин має характерний сірководневий запах, який зникає при кип'ятінні.

24. Ягорлицька затока розташована між Кінбурнською косою та півостровом Ягорлицький кут в межах Миколаївської та Херсонської областей. Від моря вона частково відокремлена Покровською косою, островами Довгий та Круглий. Акваторія Ягорлицької затоки разом з островами та численними озерами повністю увійшла до складу Чорноморського біосферного заповідника та національного природного парку «Білобережжя Святослава». Акваторія затоки має глибину від 1 до 4 м та замерзає лише в холодні зими. На дні водойми справжні підводні луки утворює морська трава (*Zostera marina*, *Z. noltii*) або, камка, яка належить до квіткових рослин. У її заростях мешкає багато видів безхребетних тварин та риб. Це своєрідне угруповання живих істот гідробіологи називають біоценозом камки. Вузькі стрічкоподібні листки морської трави, відірвавшись

від стебла, довго плавають на поверхні окремими острівцями та мандрують за течією. Штормові хвилі згодом викидають їх на берег, утворюючи там цілі вали. Висушене листя камки використовують у меблевій промисловості та як пакувальний матеріал. Біля них часто нагулюється молодь осетрових. Поруч можуть годуватись кефалі, дельфіни.

На виконання зобов'язань України в рамках Рамсарської конвенції Ягорлицьку затоку включено до переліку водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів. У минулому водойма була основним місцем линяння лебедя-шипуну (*Cygnus olor*), чисельність якого в окремі роки досягала 10 тисяч особин. Сьогодні угіддя підтримує існування багатьох видів пернатих під час їх гніздування, сезонних міграцій і зимівлі.

Тюркська назва Ягорлик зустрічається по всіх теренах колишнього Кримського ханства від Азовського моря до середньої течії Дністра. На думку філологів, вона походить від слова «кривий», «нерівний». Відомо, що запорозькі козаки в XVI ст. часто використовували цю затоку для непомітного виходу до Чорного моря чи повернення до Дніпра. Натомість із плавнями та затоками подібними до Ягорлицької народна уява пов'язала містеріальні історії про скарби та козацькі прокляття тим, хто несправедно їх віднайде...

25. Покровська коса. Це частина водно-болотного угіддя міжнародного значення «Ягорлицька затока». Покровська коса включає молоді піщані та черепашкові наноси, а також прилеглі акваторії Чорного моря і мілководдя Ягорлицької затоки. Коса – це місце масового гніздування і концентрації птахів під час сезонних міграцій та зимівлі: пухівок, пеліканів рожевих, лебедів, куликів, качок, мартинів (до 20 тис. особин). На Покровській косі зростає 17 видів рідкісних рослин, що охороняються на загальнодержавному та світовому рівнях. Так, в південній частині ділянки (на узбережжі Чорного моря) розташоване єдине на Кінбурнському півострові місце зростання дуже рідкісного виду – бурачка Борзи.

26. Церква Покрови Пресвятої Богородиці на Кінбурнській косі. В центрі села Покровка знаходиться стара церква Покрови Божої Матері, яка була побудована в 1920 році та пережила нелегкі часи радянської влади. В наші дні Церква освячена на честь Покрови Пресвятої Богородиці відновлюється. Усередині роботи вже закінчено. Відреставрований купол, сяє хрест. Туристичний інтерес і реалізацію треб православних відвідувачів Коси формує сама сакральна споруда, а особливо історія її створення.

О.В. Суворов на честь перемоги у Кінбурнській битві звелів побудувати на косі церкву Покрови Пресвятої Богородиці. Сьогодні на півострові два села з трьох мають історичну назву: Покровські Хутори і Покровка. Єдиний – храм – в Покровці. Покрова є найбільш шанованим в цих краях святом.

27. Пам'ятник бійцям дунайської флотилії. За церквою Покрови Пресвятої Богородиці знаходиться пам'ятник бійцям дунайської флотилії, що встановлено на відзнаку героїчних дій моряків-дунайців. Кораблі Дунайської флотилії в вересні 1941 року прикривали фланги радянських військ, які захищали, стратегічно важливі для оборони Одеси, ділянки Кінбурнської та Тендрівської кіс. На протязі 19-21 вересня на бойовому посту від нальотів німецьких Ю-87 загинули: флагман флотилії монітор «Ударний» - «Дунайській варяг», так назвали його в народі, мінзаг «Колгоспник», бронекатер – 401. Вересень 1941 року став трагічним для дунайських моряків. Друга частина цієї флотилії, в складі моніторів: «Жемчужина», «Ростовцев», «Мартинов», які брали участь в обороні Києва, теж пішли на дно, будучи затопленими своїми екіпажами, щоб не дістались ворогу.

28. Устричне господарство знаходиться на березі Ягорлицької затоки у крайній південній точці туристичних маршрутів. Воно було побудоване у кінці 70-х років минулого століття. Можливість вирощування делікатесного молюска (*Ostrea edulis*) пов'язували з його природними запасами (устричними банками) у Ягорлицькій, Тендрівській та Каркінітській затоках Чорного моря. Спочатку в районах з високою концентрацією личинок устриць встановлювали плавучі (підвішені) колектори, на які вони осідали (на цій

стадії свого розвитку молодь за допомогою особливої цементуючої речовини прикріплюється до будь-яких твердих предметів і втрачає спроможність пересуватись). Утворювався так званий «устричний шпат». Після прикріплення молюски швидко росли і за кілька років досягали товарних розмірів: до 10 см.

У Ягорлицькому господарстві молодь устриць дорощували в штучних басейнах, на спеціальних садках (сітчастих рамах). Планувалось щорічно отримувати 6-9 мільйонів молюсків. Проте за короткий період їх природні запаси були практично знищені внаслідок забруднення морських акваторій та замулення водойм. Великих збитків колоніям устриць та мідій завдав також хижий молюск рапана (*Rapana thomasiana*), який випадково потрапив у Чорне море з прибережних вод Японії. Устрична ферма на березі Ягорлицької затоки проіснувала не більше 5 років.

29. Острови Круглий і Довгий. (На острови не дозволяється заходити, їх можна спостерігати з узбережжя Ягорлицької затоки).

Ці острови в Ягорлицькій затоці є ключовим місцем гніздування пухівки (*Somateria mollissima*), або гаги звичайної на узбережжі Чорного моря. Вона добре відома в усьому світі своїм надзвичайно легким і теплим пухом, яким вистилає гнізда та захищає себе і потомство від холоду. Досі залишається загадкою, що змусило цього представника арктичної фауни змінити звичний маршрут і оселитись на прилеглих до Кінбурнської коси територіях. Можливо, цих качок привабила достатня кількість мідій, якими вони переважно живляться. В окремі роки гніздова колонія пухівки налічувала більше 600 пар, а загальна чисельність птахів сягала семи тисяч особин. Сьогодні вона дещо скоротилась.

Вид охороняється Бернською та Боннською конвенціями, угодою АЕВА, занесений до Червоної книги України. Острови Круглий і Довгий входять до складу заповідної зони Чорноморського біосферного заповідника.

30. Урочище Осетинське (Кордон). У 60-80-х роках минулого століття тут знаходився один з найбільш продуктивних на Кінбурні риболовецьких

станів, який спеціалізувався на вилові осетрових та добуванні чорної ікри. Основу цього промислу становили такі прохідні види як осетер російський (*Acipenser gueldenstaedtii*) та севрюга звичайна (*A.stellatus*). Нерідко у ставні неводи потрапляла й білуга (*Huso huso*) – найбільша риба Чорного моря, що досягала тонни ваги. Тепер всі вони опинились під загрозою зникнення та занесені до Червоної книги України, списку МСОП, Бернської та Бонської конвенцій, CITES та Європейського червоного списку. Руйнівної шкоди чорноморським популяціям осетрових нанесли: широкомасштабне гідротехнічне будівництво на річках, забруднення водойм та неконтрольований вилов.

На місці риболовецького стану облаштовано один з кордонів регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса». Він перекриває доступ до молоді ділянки піщаних і черепашкових наносів, що інтенсивно нарощуються морем у бік острова Довгий. Ця вузька смужка суші разом з прилеглими акваторіями Чорного моря і Ягорлицької затоки є місцем масового скупчення птахів, зокрема, пухівки (*Somateria mollissima*) та пелікана рожевого (*Pelecanus onocrotalus*). Тут періодично гніздяться кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), чоботар (*Recurvirostra avosetta*), пісочник морський (*Charadrius alexandrinus*) та крячок малий (*Sterna albifrons*). Всі ці види перебувають під охороною держави.

Варто зазначити, що урочище Осетинське (або цей кордон) є зручним місцем переправи на острів Тендрівська коса, що відділений від кінбурнського узбережжя на півтора десятка кілометрів. Звідси його добре видно у сонячну погоду.

31. Приморські піски. Приморські піски займають вузьку смугу південно-західного узбережжя Кінбурнської коси загальною довжиною понад два десятка кілометрів. Вони періодично заливаються водою, утворюють характерний літоральний вал та вкриті дуже своєрідною рослинністю. Ці рослини-піонери добре пристосовані до значного засолення та перевіювання пісків, високих літніх температур і бідності ґрунту. Знищення природної

рослинності на узбережжі призводить до розвіювання пісків, руйнування літорального валу і поглинання пляжу морем. Під час сильних штормів під водою опиняються й прилеглі ділянки, у тому числі населені пункти.

Основним джерелом піщаних виносів Дніпра є породи Українського щита – масиву кристалічних метаморфічних порід, вік яких понад 2 млрд. років. Ці породи містять велику кількість рудних корисних копалин. Дніпро, промиваючи ці породи, виносить разом із кварцовим піском велику кількість корисних рудних мінералів, основними з яких є гранат, циркон та ільменіт (титанистий залізняк). Крім гранатів та мінералів титану, заліза та цирконію, що є найбільш стійкими, тому і концентруються в пісках, тут також іноді зустрічаються дрібні шматочки золота, які можна побачити під мікроскопом.

Район гирла Дніпра, зокрема Кінбурнський півострів, і береги Ягорлицької затоки, за даними стародавніх авторів, був у давні часи районом розробки рудних пісків. Тут з рудних пісків, що містять магнетит, ільменіт, титано-магнетит та інші мінерали, виплавлялися «кращі сорти заліза». На березі сучасної Ягорлицької затоки виявлені залишки великого ремісничого виробництва, де виплавляли залізо, а з чисто кварцових пісків – скло.

Міф про «золоте руно» теж не є безпідставним. В давні часи із золотоносних річок дрібне золото вилучали за допомогою баранячих шкір: шкуру розстеляли на дні річки, і дрібні шматочки золота затримувалися у вовні. Потім таку шкуру спалювали, а золото виплавляли. Ймовірно, саме за таким руном відправились аргонавти на чолі з Ясоном у Колхіду. Одним з найвагоміших агентів виносу дрібного золота з Українського щита є Дніпро, тому Дніпровські піски вважають потенційно золотоносними.

Отже, відпочиваючи на пляжі, відвідувачі коси можуть більш ретельно вдивлятися у піщинки — чи не блисне де знайомий жовтий метал... Але шансів побачити у піску дрібні (до 1 мм) кристалики рожевих гранатів, блискучих прозорих цирконів, металевих чорних ільменітів та рутилу набагато більше, особливо, якщо придивляться до темних смужок піску за допомогою лупи.

32. Акваторія Чорного моря. Оточений майже з усіх боків водою Кінбурнський півострів залишається чудовим краєм – загадковою прикрасою Чорного моря. Мілководні ділянки північно-західного шельфу моря завжди були досить продуктивними. Раніше тут активно виловлювали осетрових, скумбрію, луфаря, ставриду, добували філофору (*Phyllophora nervosa*) та мідій (*Mytilus galloprovincialis*). В останні десятиліття під впливом людської діяльності їх запаси були підірвані.

У водній товщі масово трапляється медуза-коренерот (*Rhizostoma pulmo*), а на піщаному дні – двостулковий молюск мія (*Mya arenaria*), що з'явився тут лише в 60-х роках минулого століття. Всього у чорноморських водах мешкає понад 3,5 тис. видів гідробіонтів. Краб трав'яний, морська голка тонкорила, білуга звичайна, осетер російський, севрюга звичайна та всі три види дельфінів занесені до Червоної книги України.

33. Урочище Біла хатка розташоване на узбережжі Ягорлицької затоки на схід від с. Покровка біля межі з Херсонською областю. Не знаходиться на шляху проектованої дороги, проте у разі збільшення антропогенного навантаження на Кінбурнську косу природні комплекси району Білої хатки зазнаватимуть втрат.

Тут широко представлені літоральні рослинні угруповання, засолені луки, солончаки, солонці і піщані степи. Тут зростають і угруповання вільхи чорної, яка представлена давно ізольованими солестійкими популяціями. Чисельні озера є місцем концентрації водоплавних та коловодних птахів під час сезонних міграцій. Відповідно до Рамсарської конвенції ця ділянка увійшла до складу водно-болотного угіддя міжнародного значення «Ягорлицька затока».

34. Озеро Глаголь та Березовий гайок – це один з пріоритетних об'єктів охорони НПП «Білобережжя Святослава». В північно-західній частині узбережжя озера Глаголь зростає береза дніпровська – дерево, яке можна побачити лише у пониззях Дніпра і Південного Бугу. Її угруповання занесені до Зеленої книги України, а сам вид – до Червоної книги України. Озеро Глаголь та Березовий гайок – мальовнича територія, цінна для організації туризму та рекреації у природних умовах.

35. Шишманова сага та Гурині озера. Ділянка розташована між селами Василівка та Покровка, на півдні межує з водно-болотним угіддям міжнародного значення «Ягорлицька затока». Одне з трьох відомих на Кінбурнській косі місць зростання рідкісного виду – гоніолімону злаколистого (*Goniolimon graminifolium*). На території розташовані цінні вільхові гаї та усі характерні види флористичного комплексу південного піщаного степу, у тому числі ті, що охороняються. Подекуди трапляються фрагменти занесеної до Зеленої книги України, наприклад, формації ковили дніпровської. На заболочених ділянках зростають орхідеї.

Цінністю ділянки є концентрація птахів та рукокрилих, як об'єктів перспективних для організації наукового й «зеленого» туризму.

4.3.2. Характеристика туристичних маршрутів та екологічних стежок

Туристичний маршрут №1 «Водний» («Від Очакова до Кінбурнської стрілки»)

Довжина: 21,25 км.

Тривалість: 3 год. (з урахуванням зупинок).

Територія проходження: акваторії Дніпро-Бузького лиману та господарська і зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Характер: лінійний.

Тип маршруту: екотуристичний, науково-пізнавальний.

Спосіб пересування: водний.

Термін відвідування: травень-жовтень.

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

1. Оглядова екскурсія навколо міста Очаків (об'єкт №1)

На правому березі Лиману, там де впадає він в Чорне море, на урвистому узвишші височіє Миколаївський православний собор з куполом, який не зовсім відповідає канонічним формам. Це – колишня велика мечеть османської фортеці Озі (або Озю), що в перекладі значить «Річка» або

точніше «Дніпро». Мечеть була зведена у XVI столітті, перетворена на християнський храм наприкінці 18 століття, в радянські часи була краєзнавчим музеєм, а тепер знову передана православній громаді міста Очаків. Це єдина пам'ятка османських часів, яка дійшла до нашого часу. Вона ніби уособлює карколомну долю міста в гирлі Лиману.

2. Дніпро-Бузький лиман (об'єкт №2)

Дніпро-Бузький лиман знаходиться на злитті двох великих річок – Південного Бугу та Дніпра, які при впадінні у море утворили власні лимани, що зливаються в один. Переважні глибини лиману – 5-6 м, але є і глибокі (біля 12 м) ями. З Чорним морем лиман з'єднується протокою завширшки 3,6 км.

Від моря Дніпро-Бузький лиман відокремлений Кінбурнською косою, яка сформована завдяки піщаним виносам Дніпра та їх перевідкладенню морськими хвилями. Вздовж берегові потоки по периферії моря на шляху транспортування великої кількості піщаного матеріалу формують морські акумулятивні коси. Так утворилась і відома Тендрівська коса (що знаходиться на південний схід від Кінбурна), коли Дніпро впадав у Чорне море набагато східніше, поблизу сучасної Тендри. Потім русло Дніпра перемістилось західніше і Велика ріка впадала у море на місці сучасної Ягорлицької затоки, тоді почала формуватися східна частина Кінбурнської коси. Поступово Дніпро відхилявся все західніше, якийсь час через Кінбурнську косу проходили декілька великих гирл Дніпра. Пізніше дніпровські води прорізали протоку біля Очакова, утворивши сучасний Дніпро-Бузький лиман. Тоді і визначилось теперішнє розташування коси.

3. Рибальський рай

З давнини Дніпро-Бузький лиман приваблював рибалок. Найвідомішими з них можна назвати запорозьких козаків, які довели мистецтво рибалки до найвищого професійного рівня. На Кінбурнській косі з XVIII ст. були відомі так звані рибні заводи – тобто невеликі рибальські

артілі-гурти запорожців. На картах XIX ст. на узбережжі Чорного моря відзначено декілька десятків таких підприємств.

4. Острів Первомайський (об'єкт №3).

Рукотворний острів Первомайський розташований у гирлі Дніпровсько-Бузького лиману між Очаківським мисом та Кінбурнською косою (за 3 км на південь від Очакова). Штучний острів, створений для приморської батареї був визначною гідротехнічною спорудою кінця XIX ст., що не мала аналогів у світі.

5. Акваторія Чорного моря (об'єкт №32).

Оточений майже з усіх боків водою Кінбурнський півострів залишається чудовим краєм – загадковою прикрасою Чорного моря.

6. Кінбурнська стрілка (об'єкт №5).

Ланка приморського екокоридору, рідкісні види птахів, колонія мартинів, масове зростання півників. У XV ст. тут була зведена Кінбурнська фортеця, яка повинна була охороняти вхід до Чорного моря. У XVIII ст. боротьба за цю фортецю відзначилась декількома важливими битвами, а у XIX ст. в цьому районі вперше у світовій історії було застосовано броненосні батареї, які вщент зруйнували стародавні укріплення.

Туристичний маршрут № 2 «Суворівський»

Довжина: 16,84 км.

Територія проходження: зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Тривалість: до 6 год. (з урахуванням зупинок).

Характер: кільцевий.

Типи маршруту: історико-культурний, екотуристичний, науково-пізнавальний.

Спосіб пересування: комбінований (автомобільний (крім періоду масового розмноження та міграції птахів), пішохідний).

Термін відвідування: травень-жовтень (обмеження доступу до зони регульованої рекреації, що межує з заповідною зоною у періоди масового розмноження та міграції птахів).

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

Маршрут починається з причалу на західній окраїні села Покровське (Римби). Рухаючись на захід на відстані близько 3 км від причалу досягнемо оглядового пункту 1 біля залишків східного валу Кінбурнської фортеці (об'єкт №9). Рушивши далі на південний захід дійдемо до оглядового пункту 2 та наблизимось до пам'ятного знаку на честь О.В.Суворова (об'єкт №6). На південній стороні коси, 100 м від знаку розміщено копію вівтаря Ахілла (об'єкт №8). Наступна зупинка на маршруті – це місце, де Суворов за пропозицією Поля Джонса (контр-адмірала, командуючого парусною ескадрою російського флоту) таємно встановив батарею (блок-форт) на 12 гармат, яка зіграла визначальну роль в розгромі турецького флоту в 1788 році (об'єкт №7). Наступний етап маршруту приведе до оглядового пункту 3 та шпиля Кінбурнської коси (об'єкт №5), з якого відкривається унікальний краєвид. Наступною зупинкою на маршруті є оглядовий пункт 4 біля озера Солоного (об'єкт №11). Прямуючи далі вздовж берега Чорного моря прибуваємо до причального господарства Миколаївського морського порту (об'єкт №12). Перед його фасадом розташований оглядовий пункт 5, поряд знаходиться бронзове погруддя О.В.Суворова, а також пам'ятний знак, оточений морськими гарматами-коронадами, які встановлені в пам'ять про оборону Кінбурнської фортеці (об'єкт №10).

Перетинаючи косу в північному напрямку повертаємось до початкового пункту маршруту – причалу «Римби». Альтернативним місцем початку та кінця маршруту може стати рекреаційна дільниця «Кінбурнська стрілка», беручи до уваги бажання туристичного підприємства або групи відпочиваючих.

Туристичний маршрут № 3 «Великий Кінбурнський»

Довжина: 31,32 км.

Територія проходження: господарська та зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Тривалість: до 8 год. (з урахуванням зупинок).

Характер: кільцевий.

Типи маршруту: екотуристичний, науково-пізнавальний.

Спосіб пересування: комбінований (автомобільний, пішохідний).

Термін відвідування: травень-жовтень.

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

Маршрут починається з причалу с. Покровське (Римби або стара назва Покровські хутори), яке протяглося вздовж узбережжя Дніпро-Бузького лиману (об'єкт №2). Село засноване в кінці XIX століття державними селянами, які переселилися з морської сторони кос для більш зручного сполучення з містом Очаків.

Подолавши близько двох кілометрів на схід піщаною дорогою на оглядовому пункті 1 відвідувачі побачать панораму Бієнкових плавнів (об'єкт №13). Далі шлях на південний схід приведе до урочища «Комендантського» (об'єкт №14), оглядовий пункт 2, рухаємося вздовж екологічної стежки «Дубовий гайок». З метою оглядового ознайомлення з частиною заповідної території Чорноморського біосферного заповідника – «Волижин ліс» (об'єкт №16) та екологічною стежкою «Бієнкові розливи» (об'єкт №15), оглядовий пункт 3.

У південному напрямку відвідувачі піднімуться на найвищу точку Кінбурнської арени, оглядовий пункт 4.

Пересуваючись на північний-схід відвідувачі дістануться оглядового пункту 5 природних об'єктів «Шишманової саги» та Гурині озера (об'єкт №35) та урочища березовий гайок біля озера Глаголь (об'єкт №34).

Рухаючись вздовж Ягорлицької затоки (об'єкт №24), відвідувачі побачать безліч рідкісних водоплавних та коловодних птахів, що заселяють цю водну акваторію і прилеглі озера та утворюють скупчення європейського та міжнародного значення.

Проїжджаючи через село Покровка відвідувачі ознайомляться з історією цього села, що тісно пов'язана з православним святом Покрови Пресвятої Богородиці. Саме 1 жовтня, в день православного свята Покрови Пресвятої

Богородиці, відбулася вирішальна битва, перемогу в якій здобули російські війська. На честь цієї перемоги О.В.Суворов наказав побудувати Свято-Покровську церкву (об'єкт №26), оглядовий пункт 6. Поблизу церкви розташована пам'ятка монументального мистецтва – пам'ятник бійцям Дунайської флотилії (об'єкт №27).

Продовжуючи шлях до північно-західної околиці с. Покровка відвідувачі зможуть побачити ще одну перлину Кінбурна – «Ковалівську сагу» (об'єкт №17), оглядовий пункт 6.

Перетинаючи косу в північному напрямку повертаємось до початкового пункту маршруту – причалу «Римби» (с. Покровське).

Туристичний маршрут № 4 «Малий Кінбурнський»

Довжина: 9,97 км.

Територія проходження: господарська та зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Тривалість: до 4 год. (з врахуванням зупинок).

Характер: лінійний.

Типи маршруту: екотуристичний, науково-пізнавальний.

Спосіб пересування: комбінований (автомобільний, пішохідний).

Термін відвідування: травень-жовтень.

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

Маршрут починається з причалу с. Покровське (Римби або стара назва Покровські хутори), яке протяглося вздовж узбережжя Дніпро-Бузького лиману (об'єкт №2). Село засноване в кінці XIX століття державними селянами, які переселилися з морської сторони коси, для більш зручного сполучення з містом Очаків.

Подолавши близько двох кілометрів на схід піщаною дорогою на оглядовому пункті 1 відвідувачі побачать панораму Бієнкових плавнів (об'єкт №13). Далі, шлях на південний схід приведе до урочища «Комендантського»

(об'єкт №14), оглядовий пункт 2. Рухаємося вздовж екологічної стежки «Дубовий гайок» з метою оглядового ознайомлення з частиною заповідної території Чорноморського біосферного заповідника – «Волижин ліс» (об'єкт №16) та нерестовими озерами «Бієнкові розливи» (об'єкт №15). Продовжуючи шлях до північно-західної околиці с. Покровка відвідувачі зможуть побачити ще одну перлину Кінбурна – «Ковалівську сагу» (об'єкт №17), оглядовий пункт 3. Наступний етап маршруту пролягає на південь до урочища «Качинового» (Вовче лігво) (об'єкт №18), оглядовий пункт 4.

Далі рухаючись від села у південно-західному напрямку екскурсанти вийдуть на оглядовий пункт 5 біля озера «Лопушного» (об'єкт №20). Наступна зупинка знаходиться неподалік, треба тільки перейти в південному напрямку до «Орхідного поля» (об'єкт №21). Рухаючись в напрямку моря оглянемо озера, які місцеві жителі називають «Кефальними». Це озера Чернино та Черепашино (об'єкт №22), оглядовий пункт 6.

Завершальним етапом екскурсії є морське узбережжя (об'єкт №32) Ковалівської рекреаційної дільниці.

Туристичний маршрут № 5 «Покровський»

Довжина: 9,75 км.

Тривалість: до 3 год. (з урахуванням зупинок).

Територія проходження: зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Характер: кільцевий.

Тип маршруту: екотуристичний, науково-пізнавальний.,

Спосіб пересування: комбінований (автомобільний, пішохідний).

Термін відвідування: травень-жовтень.

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

Маршрут починається з с. Покровка. Історія цього села тісно пов'язана з православним святом Покрови Пресвятої Богородиці. Саме 1 жовтня, в день православного свята Покрови Пресвятої Богородиці, відбулася вирішальна

битва, перемогу в якій здобули російські війська. На честь цієї перемоги О.В.Суворов наказав побудувати Свято-Покровську церкву (об'єкт №26), оглядовий пункт 1. Поблизу церкви розташована пам'ятка монументального мистецтва – пам'ятник бійцям Дунайської флотилії (об'єкт №27).

Повертаючись вздовж Ягорлицької затоки (об'єкт №24), оглядовий пункт 2, відвідувачі побачать безліч рідкісних водоплавних та коловодних птахів, що заселяють цю водну акваторію і прилеглі озера та утворюють скупчення європейського та міжнародного значення.

Продовжуючи шлях до північно-західної околиці с. Покровка відвідувачі дістануться «Ковалівської саги» (об'єкт №17), оглядовий пункт 3. Далі, рухаючись від села в південному напрямку, екскурсанти вийдуть до озера «Лопушного» (об'єкт №20). Наступний оглядовий пункт знаходиться неподалік, треба тільки перейти в південному напрямку до «Орхідного поля» (об'єкт №21, оглядається з врахуванням сезонності). Рухаючись до оглядового пункту 4, в напрямку моря, оглянемо озера, які місцеві жителі називають «Кефальними». Це озера Чернино та Черепашино (об'єкт №22).

Прикінцевим етапом екскурсії є морське узбережжя (об'єкт №32) Ковалівської рекреаційної дільниці. По завершенні відпочинку на білосніжних пляжах Чорноморського узбережжя група повертається до с. Покровка.

Туристичний маршрут № 6 «Приморський»

Довжина: 11,70 км.

Тривалість: до 2 діб (з урахуванням зупинок).

Територія проходження: зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Характер: кільцевий.

Тип маршруту: екотуристичний, науково-пізнавальний.

Спосіб пересування: пішохідний.

Термін відвідування: травень-жовтень.

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

Маршрут починається з с. Покровка. Продовжуючи шлях до північно-західної околиці с. Покровка відвідувачі зможуть побачити ще одну перлину Кінбурна – «Ковалівську сагу» (об'єкт №17), оглядовий пункт 1.

Далі, рухаючись від села в південному напрямку, екскурсанти вийдуть до озера «Лопушного» (об'єкт №20). Наступна зупинка знаходиться неподалік, треба тільки перейти в південному напрямку до «Орхідного поля» (об'єкт №21, оглядається з врахуванням сезону), оглядовий пункт 2. Рухаючись в напрямку моря оглянемо озера, які місцеві жителі називають «Кефальними», оглядовий пункт 3. Це озера Чернино та Черепашине (об'єкт №22). Особливим атракційним об'єктом відвідування є грязьове озеро (об'єкт №23), де відвідувачі мають змогу впевнитися в лікувальних властивостях грязей, особисто скориставшись ними.

Рухаючись вздовж Ягорлицької затоки (об'єкт №24), відвідувачі побачать безліч рідкісних водоплавних та коловодних птахів, що заселяють цю водну акваторію і прилеглі озера та утворюють скупчення європейського та міжнародного значення.

Далі маршрут продовжується на рекреаційній ділянці поблизу залишків устричного господарства (об'єкт №28), на західній окраїні Покровської коси (об'єкт №25), оглядовий пункт 4. Перед відвідувачами відкривається захоплююча панорама островів Круглого та Довгого (об'єкт №29).

Вийшовши до Чорноморського узбережжя (об'єкт №32) відвідувачі отримають можливість ознайомитися з унікальною флорою та фауною урочища «Осетинське» (об'єкт №30), а також приморськими літоральними пісками Кінбурнської коси (об'єкт №31), оглядовий пункт 5.

Рухаючись вздовж Чорного моря відвідувачі повертаються до стартової точки, що буде свідчити про завершення кільцевого пішохідного маршруту «Приморський».

Туристичний маршрут № 7 «Ягорлицький»

Довжина: 19,07 км.

Тривалість: до 6 год. (з урахуванням зупинок).

Територія проходження: зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Характер: кільцевий.

Тип маршруту: екотуристичний, науково-пізнавальний.

Спосіб пересування: комбінований (автомобільний, пішохідний).

Термін відвідування: травень-жовтень.

Порядок відвідування: самостійно або з гідом.

Програма маршруту:

Маршрут починається з с. Покровка. Історія цього села тісно пов'язана з православним святом Покрови Пресвятої Богородиці. Саме 1 жовтня, в день православного свята Покрови Пресвятої Богородиці, відбулася вирішальна битва, перемогу в якій здобули російські війська. На честь цієї перемоги О.В.Суворов наказав побудувати Свято-Покровську церкву (об'єкт №26), оглядовий пункт 1. Поблизу церкви розташована пам'ятка монументального мистецтва – пам'ятник бійцям Дунайської флотилії (об'єкт №27).

Пересуваючись на північний-схід відвідувачі дістануться оглядового пункту 2 – природних об'єктів «Шишманової саги» та Гурині озера (об'єкт №35) та урочища березовий гайок біля озера Глаголь (об'єкт №34). Східніше на маршруті відкривається панорама урочища Біла хатка (об'єкт №33) та озера Круглого, оглядовий пункт 3.

Рухаючись вздовж Ягорлицької затоки (об'єкт №24), відвідувачі побачать безліч рідкісних водоплавних та коловодних птахів, що заселяють цю водну акваторію і прилеглі озера та утворюють скупчення європейського та міжнародного значення.

Далі маршрут приводить до оглядового пункту 4 на рекреаційній ділянці поблизу залишків устричного господарства (об'єкт №28), на західній окраїні Покровської коси (об'єкт №25). Перед відвідувачами відкривається захоплююча панорама островів Круглого та Довгого (об'єкт №29).

Рухаючись на захід на відстані близько 3 км від причалу досягнемо озер Чернино та Черепашине (об'єкт №22), оглядовий пункт 5. Цікаві ці озера тим,

що містять цілющу лікувальну грязь. Особливим атракційним об'єктом відвідування є грязьове озеро (об'єкт №23), де відвідувачі мають змогу впевнитися в лікувальних властивостях грязей, особисто скориставшись ними.

Солоні озера (об'єкт №20) більш поширені на косі, ніж прісні. Активне випаровування та ускладнений водообмін призводять до підвищення в таких озерах концентрації солей, достатньої для видобутку морської солі.

Наступна зупинка оглядовий пункт 6 на маршруті – Орхідне поле (об'єкт №21) – знаходиться біля села Покровка, в межах приморських луків між озерами Чернине і Черепашине.

Перетинаючи село в східному напрямку повертаємось до початкового пункту маршруту.

Еколого-освітня стежка «Орхідне поле» (див. додаток 5.6 під №8)

Місце знаходження: південно-західна околиця с. Покровка Очаківського району.

Територія проходження: зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Прохід: 1,00 км.

Відвідування: травень-червень.

Час на прохід по маршруту: 1 година.

Землекористувач: Землі запасу.

Рис. 4.3.2.1. Схема розташування екостежки «Орхідне поле»

Основні завдання екологічної стежки:

- пропаганда ідей охорони природи;
- ознайомлення відвідувачів з цінними об'єктами природи, зокрема, ранньоквітучими рідкісними рослинами;
- спостереження за впливом різних видів господарської діяльності на стан Орхідного поля;

Програма маршруту:

Маршрут починається від бази відпочинку ТОВ «Крута Осип» та закінчується біля оз. Черніне. Проходить він по маркованій стежці, обладнаній інформаційними та охоронними аншлагами та табличками.

Орхідне поле знаходиться під охороною національного та регіонального ландшафтного парків. Воно займає площу близько 60 га, є найбільшим у Європі полем наземних орхідей (назви українською – зозулинців, плодоріжок), яких зростає тут п'ять видів: блощичний, розмальований, болотний, салеповий та запашний. Всі вони занесені до Червоної книги України. Їх середня рясність місяцями сягає 30 – 40 особин на 1 м², а загальна кількість – кілька мільйонів. Помилуватись цвітінням цих гарних рідкісних квітів можна з кінця квітня до середини червня. Козаки-запорожці знали і використовували цілющі властивості зозулинців під час виснажливих походів, склали про них легенди.

Орхідеї зростають на приморських луках, які ніколи не орались. Солонці внаслідок ущільнення ґрунту засолюються. Якщо орхідеї зникнуть, то збитки можуть сягати мільйонів гривень.

За межами «Орхідного поля» знайдено єдине місце зростання любки зеленоквіткової.

Зростання Любки на самому півдні степової зони, в межах Нижньодніпровських пісків було фантастичним. Донедавна вона була відома лише за легендами. Але нещодавно її вдалося знайти на Кінбурнському півострові директору РЛП «Кінбурнська коса» З.О. Петровичу. Так красива легенда отримала наукове підтвердження.

Любка дволиста дуже тендітна рослина з сильним приємним та п'янким запахом. Більше пахнути вона починає увечері, оскільки запилюється нічними метеликами. Як видно з назви вона має при основі стебла два крупні еліптичні листки. Вище листків просте стебло несе численні великі білі квітки.

Сьогодні Любка дволиста в Україні дуже страждає від антропогенного впливу, зокрема, внаслідок зривання квітів на букети, заготівлі бульб в лікарських цілях, руйнування природних місцезростань – вирубування лісів. Вона включена в Червону книгу України.

В межах цієї ділянки виявлено більше десяти видів рідкісних рослин, занесених в Червону книгу України: це волошка короткоголова, гоніолімон злаколистий, житняк пухнастоквітковий, жовтозілля дніпровське, бурачок савранський, козельці дніпровські, чабрець дніпровський, роговик Шмальгаузена, фіалка Лаврінка та інші.

В межах Орхідного поля можна спостерігати під час міграцій кульона великого, лежня, боривітра звичайного, жайворонків, щеврика польового. З комах є дибка степова, ксілокопа фіолетова та звичайна, емпуза смугаста, волочниця велетенська. Всі вони занесені до Червоної книги України.

Територія «орхідного поля» перспективна для проведення наукових досліджень та практик студентів.

«Орхідне поле» та прилегла територія використовуються місцевим населенням для випасання худоби, яке на час цвітіння забороняється.

Еколого-освітня стежка «Дубовий гайок» (див. додаток 5.6 під №9)

Місце знаходження: 1,03 км на південний схід від с. Покровське Очаківського району.

Територія проходження: зона регульованої рекреації НПП «Білобережжя Святослава».

Прохід: 2 км.

Відвідування: травень-жовтень.

Час на прохід по маршруту: 1 година

Землекористувач: ДП «Очаківське ЛМГ»

Основні завдання екологічної стежки:

- пропаганда ідей охорони природи, збереження біорізноманіття та залишків природних лісів;
- ознайомлення з цінними об'єктами природи НПП;
- ознайомлення відвідувачів з типовими та рідкісними видами дереворубових та інших видів рослин.

Рис. 4.3.2.2. Картоschema розташування екостежки «Дубовий гайок»

Програма маршруту:

Маршрут починається на західній околиці урочища, біля якого встановлено інформаційний аншлаг. Проходить він по маркованій стежці, обладнаній інформаційними та охоронними аншлагами та табличками і закінчується на загальноживаній дорозі, в 100 м від його початку.

Стародавня Гілея (тобто Лісисто, Лісова) – так називав у V столітті до н.е. відомий грецький письменник, «батько історії» за висловом Цицерона, Геродот Галікарнаський. Він на підставі власних вражень і опитування місцевих жителів описував місцевість у гирлі Дніпра, як священну для скіфів. За переказами саме в Гілеї народився родоначальник всіх скіфів. Причому греки звали його батька Гераклом, а самі скіфи – Таргітаєм, часто і самого цього героя, називаючи прабатьком Скіфом. Матір'ю Скіфа вважалася лісова змієнога богиня. Сучасні історики розміщують Геродотову Гілею в різних

місцях – від гирла Дніпра до острова Хортиця. Можливо, залишки цієї легендарної країни – це Кінбурнські саги – ділянки лісу, розташовані в низовинних ділянках півострова на місці старовинних річкових русел.

Однією з пріоритетних в соцологічному відношенні територій НПП визнане урочище «Комендантське», в якому збереглися листяні ліси з участю дуба звичайного, що перемежуються з цілиними лучними та степовими ділянками. В останні роки ботаніки досліджували рослинність дібров даного урочища та прилеглих територій.

Урочище «Комендантське» розташоване в 1,5 км на південний схід від с. Покровське і займає площу 30 га.

На території урочища було зафіксовано понад 250 видів судинних рослин (на нашу думку це ще не остаточний список). Серед них 14 видів підлягають охороні, оскільки включені до Червоних списків. В тому числі, ці види належать до Світового Червоного списку МСОП, Серед них волошка короткоголова, ковила дніпровська, береза дніпровська, бурачок савранський, чебрець дніпровський, козельці дніпровські, плодоніжка болотна.

Перлиною урочища є діброви. Діброви представлені невеликими острівними масивами (місцева назва колки) в комплексі з лучною, болотною та водною рослинністю, серед піщаного степу. Формуються у зниженнях з гумусовими і свіжими ґрунтами, або в таких же умовах, що виникають на схилах при поступовому переході від піщаного степу до гігрофільних угруповань. Дуби досягають висоти 10-16 м, дуже гіллясті та розлогі, лісостепового типу. В окремих колках налічується від однієї/кількох до кількох десятків/сотень особин. Ще одним типом рослинності в урочищі з домінуванням лігнозних біоморф є чагарникові зарості. Суцільні чагарникові зарості формуються або в узлісному екотоні навколо лісового масиву або окремо в зниженнях.

Урочище «Комендантське» є розлогим зниженням прадолинного походження серед піщаного степу. В найбільш знижених його ділянках представлені невеликі замкнуті водойми. Також у пониззях урочища

широкого поширення набули очеретяні болота. Місцями солончакові луки переходять в солончаки.

Серед рідкісних комах досить часто зустрічається волочниця велетенська. На кущах поблизу дубових гайків збереглася висока чисельність дибки степової. Також тут знайдений рідкісний вид прямокрилих – трав'янка Мірам.

На піщаних ділянках можна побачити ящірку прудку та ящірку різнобарвну, полозів каспійського та сарматського, гадюку степову.

У природних листяних гайках відбувається гніздування лісових птахів – дроздів, кропив'янок, солов'їв, в'юркових. Наприкінці 90-х рр. в урочищі Комендантському спостерігали оленя у чисельності 4 – 6 голів.

Загалом урочище «Комендантське» характеризуються значним флористичним та фітоценотичним різноманіттям і тому безперечно потребує ретельної охорони.

Далі рухаємося до Ягорлицької затоки (точка 5). Відповідно до Рамсарської конвенції ця ділянка увійшла до складу водно-болотного угіддя міжнародного значення «Ягорлицька затока».

Еколого-освітня стежка «Розливи» (див. додаток 5.6 під №10)

Місце знаходження: В'їзний шлях на південно-західну частину Бієнкових плавнів (Розливи).

Територія проходження: заповідна зона НПП - «Бієнкові плавні» .

Прохід :1.55 км, в пішому порядку.

Відвідування: червень-жовтень.

Час на вихід та перебування на спостережній точці - 1 година.

Землекористувач: Землі надані парку в постійне користування з вилученням у землекористувача ДП «Очаківське ЛМГ».

Основне завдання еколого - освітньої стежки:

- Ознайомлення відвідувачів з активними способами відновлення деградуючих природних комплексів.

- Спостереження та облік чисельності та вікового складу пелікана рожевого в місці традиційного багаторічного скупчення птаха, на відкритій для огляду місцевості.

Програма відвідування стежки:

Стежку можна відвідувати, як при проходженні туристичного маршруту «Великий Кінбурнський» - так і в окремому порядку.

Початок маршруту біля інформаційного аншлагу на межі заповідної зони - «Бієнкові плавні».

Прохід пішохідної групи по колишньої дорозі на Бієнкові плавні (урочище Жидівка), вихід на кучугурну ділянку (спостережну точку) обладнану інформаційним та попереджувальним знаком та маскувальною огорожею. Особливі умови: відстань від місця спостереження до місця традиційного скупчення та знаходження пеліканів 500 м., та з додержанням вимог режиму тиші.

4.3.3. Організація туристичних маршрутів та екологічних стежок

Основними напрямками розвитку пізнавального туризму на території національного природного парку є природний, історичний, археологічний, спортивний, оздоровчий та спеціалізований.

На території парку створено 7 туристичних маршрутів: «Суворівський», «Великий Кінбурнський», «Малий Кінбурнський», «Ягорлицький», «Покровський», «Приморський» та «Водний» («Від Очакова до Кінбурнської стрілки») і 3 екологічні стежки «Орхідне поле», «Дубовий гайок» та «Розливи».

Проектом організації території парку визначено вимоги до маршрутів:

- 1) мінімізація збитків природним об'єктам лісової екосистеми;
- 2) доступність, зручність і безпека відвідувачів;
- 3) інформативність і емоційна насиченість маршруту.

Оптимальною конфігурацією стежок є кільцеві маршрути, по яким рух відвідувачів здійснюється тільки в одну сторону.

Етапи розробки мережі екостежок:

- 1) комплексний аналіз ресурсів та цільових груп відвідувачів;
- 2) виявлення обмежуючих факторів;
- 3) обґрунтування маршрутної мережі.

При проектуванні стежок слід дотримуватися певних лісівничих вимог:

- 1) забезпечення природного поновлення головних лісоутворюючих порід;
- 2) не допустиме зниження водорегулюючої здатності насаджень до деградаційних значень;
- 3) збереження здатності лісових насаджень виділяти кисень, фітонциди та інші оздоровчі речовини.

Підготовка проекту екостежки потребує виконання наступних завдань:

- 1) розробки комплексного проекту екостежки;
- 2) обладнання маршруту екостежки на місцевості (укріплення дорожнього полотна, встановлення інформаційних стендів тощо) на основі проектних розробок;
- 3) забезпечення ресурсів для обслуговування екостежок (розвиток екскурсійних програм, видання путівників, своєчасний ремонт і оновлення маршрутних елементів).

Складання планової основи за матеріалами маршрутних досліджень потребує фіксування на плані основних поворотних точок маршруту і ситуаційних елементів з двох сторін від стежки. Ширина смуги зйомки вздовж маршруту, як правило, в лісі складає приблизно 30-50 м в кожний бік і приблизно однаковою глибиною огляду.

Благоустрій екостежок

До складу підготовчих і санітарно-оздоровчих заходів по благоустрою стежки входить розчищення і вирівнювання траси, прибирання каменів, або їх розсипів, прибирання сухостійних і всихаючих дерев, дерев-«загроз», які мають сильний нахил до стежки, догляд за підростом і підліском (вирубубування сухостійних чагарників, обрубубування гілок, що нависли над

стежкою вздовж траси тощо). Тобто необхідно створити оптимальні умови для безпечного пересування рекреантів по стежці. Окремі сухостійні дерева можуть бути залишені, як, наприклад, місця гніздування птахів тощо.

Розміщення вздовж маршруту стежки елементів благоустрою обумовлюється:

1) природною естетичністю ділянки стежки (наявність мальовничих біогруп і куртин за участю реліктових деревних порід, оглядовістю пейзажів, тощо);

2) розміщенням елементів облаштованості з урахуванням забезпечення емоційності – факторів психологічного комфорту відвідувачів при екскурсіях, прогулянках у лісі;

3) санітарно-гігієнічними вимогами.

По ходу руху рекреантів на прокладених стежках доцільно розміщувати різні малі архітектурні форми

- лави: без спинок, зі спинками;
- столи: з поперечних зрізів, «пеньки»;
- сміттєзбиральними: урни металеві, урни каркасно-пакетні;
- контейнерні майданчики для сміття;
- засоби інформації: охоронні знаки, вказівники напрямків, аншлаги, панно;
- покриття земної поверхні: локальні кам'яні (кам'яно-плиткові), гравійні;
- огороження: дерев'яні фігурні, з каменю, тин;
- туалети;
- комплекти лісових меблів: столи з лавами тощо;
- укриття від непогоди з комплектом лісових меблів, навіси;
- видові площадки та оглядові майданчики.

Малі архітектурні форми переважно встановлюються на природних майданчиках із стійким твердим покриттям. З врахуванням природного рельєфу і атрактивності ділянки, встановлення лав в окремих випадках

можливе, і в радіальному напрямі від основної стежки (до 10-20 м) маршруту. Проходи до таких місць на схилі, влаштовуються з мінімальною дією на ґрунт і шириною до 1 м.

Організовані екскурсії проводить екскурсивод. Щоб задовольнити пізнавальні потреби самостійних груп, або окремих відвідувачів, на стежці встановлюють покажчики і особливі споруди у вигляді інформаційних стендів.

Маркувальними знаками найчастіше є дерев'яні стовпи, встановлені на кожній зупинці і перехрестях. Маркувальний знак наносять на висоті не нижче 3-3,5 м.

На початку кожної екостежки встановлюють вхідний аншлаг – своєрідні «ворота стежки», що містить загальну інформацію про форму і довжину маршруту, основні природні і культурні визначні пам'ятки, правила поведінки на стежці, а також оперативну інформацію щодо даного сезону (або навіть місяця) про наявність складнощів в проходженні маршруту, попередження про придатність або непридатність води в джерелі для пиття тощо.

Оскільки на вхідному стенді, в порівнянні із стендами на зупинках, звичайно дається багато інформації, його можна зробити у вигляді «розкритої книги», тобто по суті зробити два стенди з одним загальним стовпчиком посередині. Відстань між зупинками: на коротких екостежках від 100 до 200 м, на довгих - від 500 до 800 м.

Інформаційний стенд, якщо є необхідність і дозволяє ситуація, встановлюється на кожній зупинці. На ньому дається лаконічний текст, про природні та історичні визначні пам'ятки даного місця.

На перехрестях встановлюють покажчики-стрілки, які показують напрям руху. Якщо необхідно, на покажчику дається інформація, на якій відстані в метрах-кілометрах або хвилинах-годинах ходьби знаходиться той або інший визначний об'єкт. Назва об'єкту дається або словом, або художнім символом – піктограмою.

Одним із елементів благоустрою маршруту є видові майданчики, а при меншому оглядовому радіусі – місця огляду. Для них підбираються місця із твердим покриттям або такі, що потребують мінімального посилення полотна. Вони розташовуються безпосередньо на розширенні основних стежок.

Обов'язковим елементом облаштування будь-яких стежок, особливо на пересіченій місцевості, є оглядові майданчики. Вони не тільки підвищують інформативність стежки, але і сприяють її більшій привабливості. Оглядові точки влаштовуються на вершинах горбів, корінних берегах долин річок, над схилами ярів і балок, звідки відкривається широка панорама. Якщо окремі дерева закривають вигляд, але при цьому не представляють особливої інформаційної або наукової цінності, їх вирубують. Проте робити це обов'язково необхідно після проведення спеціального обґрунтування, яке враховувало б думки всіх зацікавлених сторін.

Якщо на місцевості природних оглядових точок немає, споруджуються штучні. Особливо вони потрібні на рівнинній і мало пересіченій місцевості. Це можуть бути спеціальні вежі з гвинтовими сходами усередині або споруди за типом триангуляційного пункту. Можуть використовуватися звичайні мости через річки або так звані горбаті містки через струмки.

Для того, щоб відвідувач міг зустрітися на екостежці з можливо великим числом видів рослин і тварин, в межах огляду із стежки висаджують типові для даного лісу види рослин та приваблюють птахів годівницями і будиночками.

Якщо маршрут стежки проходить біля місцезростання рідкісних і зникаючих рослин, що занесені в Червону книгу або охороняються спеціальними ухвалами, для задоволення пізнавальної потреби відвідувачів і для відволікання їх від місць зростання цих видів, поряд із стежкою організовують спеціальні геоботанічні майданчики. Крім рідкісних рослин на них можуть бути представлені типові для даних місць декоративні, лікарські, харчові, кормові, отруйні рослини. Для забезпечення збереження майданчиків

їх доцільно створювати переважно поблизу входу в парк або заповідник, в околицях інформаційного центру і тому подібне.

Підбір видів і угруповання рослин проводиться з урахуванням екологічних вимог і композиційних правил ландшафтного дизайну. Інформаційні таблички бажані, але не обов'язково всі рослини коментувати етикетками – необхідну інформацію дасть екскурсовод або відвідувачі зможуть знайти їх в буклетах.

Крім геоботанічних майданчиків створюють також зоологічні майданчики, або вольєри. Для спостереження за тваринами вибирають видові майданчики з доступним оглядом місць їх частотої появи і разом з тим розташовані так, щоб не порушувати спокій звірів і птахів. На самих майданчиках споруджуються спеціальні укриття, щоб присутність людей не турбувала тварин.

Своєрідними об'єктами місцевої флори можуть бути не тільки живі рослини, але і віджилі свій вік дерева і навіть пні. Спил робиться під нахилом до стежки: так зручніше оглядати його поверхню.

Ефективність функціонування екологічних стежок і маршрутів в значній мірі залежить від технічного стану дорожнього полотна. Вибір матеріалу і ширини доріжки залежить від функціональних і природних особливостей маршруту.

У практиці впорядкування парків і лісопарків прийнято стандартну величину ширини доріжок – 0,75 м , що дозволяє комфортно пересуватися одній людині.

Оскільки під час дощу на стежку поступає вода, необхідно зарегулювати її швидкість і напрямок потоку. На поверхні неправильно сформованого покриття стежки вода застоюється. Відвідувачі парку обходять зволожені ділянки, внаслідок чого виникають обхідні стежини.

Полотно доріжки повинне бути рівним і пологим, без перешкод (ям, купин, коріння тощо). Для запобігання утворенню калюж, стежку піднімають над рівнем землі і в поперечному перетині вона повинна мати поперечний

профіль з нахилом (3-5%) у бік скидання стоку. Дренаж здійснюється підсипанням в її основу щебеню, піску або інших матеріалів з доброю водопрopusкною здатністю.

Для запобігання пошкодженню прилеглого до стежки ґрунту і рослинності рекомендується уздовж полотна створити так званий «спортивний газон» із суміші трав, стійких до витоптування. При необхідності уздовж полотна створюється невисокий живопліт. Особливо це необхідно в місцях перетину стежки з небажаними стежинами, що стихійно сформувалися.

Якщо стежка йде по піщаних і інших «м'яких» ґрунтах, її покриття робиться із піщано-гравійної суміші. Коли стежка йде по вологих заболочених місцях, доцільно стелити гаті і лежнівки. Гать – це настил із гілок, деревних залишків, на злегка утрамбованому торф'яному ґрунті, а лежнівка – дорога по болоту, основою якої є колоди або напівколод (завтовшки не менше 40 мм). Ширину гатей і лежнівок доцільно робити біля 1 м. Настил повинен бути поперечним, з щільно прилеглих дощок, з невеликими щілинами (до 1 см) для стоку води між ними. Красиво виглядають настили, встановлені над ґрунтом на стовпах (дерев'яних або асбоцементних із заливкою розчином).

Оптимальним для підйому відвідувачів є нахил поверхні до 5%, що відповідає набору висоти в 1,5 м на 30 м шляху. При великих ухилах ділянки підйому повинні чергуватися з горизонтальними майданчиками, що робить підйом більш комфортним. При нахилі більше 10%, для запобігання ерозії ґрунту споруджують сходи, майданчики і загороди для потоків води.

На вершину пагорба, на якому планується створити видовий майданчик, прокладається доріжка серпантином або спіраллю навколо горба. Перший підйом біля підніжжя влаштовується пологим (з нахилом 3%). Протяжність такої ділянки не повинна перевищувати 630 м. Наступний підйом робиться більш крутішим, припустимо, з ухилом 9%, протяжністю не більше 130 м. Трасувати дорогу слід так, щоб після підйому йшла горизонтальна ділянка.

Таке поєднання ухилів і горизонтальних ділянок дозволяє чергувати фізичні зусилля і відпочинок.

Схил більше 20% обладнується сходами з поручнями. Сходи можуть бути дерев'яними, ґрунтовими, металевими або із застосуванням природного каменя.

На ділянках схилів, де стежки, проходять по траверсах, необхідно передбачити споруду терас. Бажано, щоб полотно лежало на природній основі, при цьому тераса врізається в схил на ширину майбутньої стежки. Дорожнє покриття на терасах повинне бути твердим – дерев'яним або кам'яним. Бічні стінки тераси з сипкого матеріалу зміцнюються підпорною стінкою з каменя, дерева або посадкою рослин, що легко вкорінюються. Поручні доцільно прокладати в дві нитки: на висоті 75-80 см для дорослих, і 45-50 см - для дітей.

Для якісної організації мережі туристичних маршрутів та екологічних стежок необхідно проводити їх знакування та маркування. Маршрути в межах національного парку можна маркувати без числової ідентифікації. Це полегшує орієнтацію як на місцевості, так і на карті, а відповідно, підвищує безпеку туристів, спрощує технологію процесу знакування. Використання відповідних піктограм на кінних та велосипедних маршрутах також сприяє покращенню стану безпеки. Нанесення на знаки реєстраційних номерів проводиться тільки для багатоденних маршрутів.

Туристські маршрути по території НПП «Білобережжя Святослава» прокладаються шляхами (територіями), що містять привабливі з погляду природної, історичної, культурної, етнографічної та архітектурної цінності туристські об'єкти, тому необхідно врахувати такі вимоги:

- маршрути прокладають, як правило, мережею шляхів, яка вже існує, уникаючи доріг із значним дорожнім рухом;
- кінні та веломаршрути рекомендовано прокладати бічними дорогами, а пішохідні – дорогами і стежками без твердого покриття, окрім тих, що проходять через населені пункти;

- слід уникати проходження нового шляху шляхами з іншими формами пересування на тривалому відрізку з метою гарантування безпеки іншим учасникам руху;

- пішохідні шляхи, якими здійснюється велосипедний рух, повинні мати ширину шляху не менше 1,5 м;

- слід враховувати можливості ночівлі туристів у відведених для цього місцях та наявних засобах розміщення;

- початкові, проміжні й кінцеві пункти шляхів повинні бути максимально наближені до зупинок громадських видів транспорту;

- прогулянкові маршрути можуть бути кільцевими або лінійними з протяжністю не більше: для пішохідних маршрутів – 15 км, автомобільних, кінних і веломаршрутів – 30 км;

- шляхи не повинні пролягати територіями, які є потенційно небезпечними для туристів, де можливі зсуви, обвали, через болота тощо;

- слід враховувати можливість лісозаготівель, профілактичних, ремонтних або будівельних робіт власниками доріг чи об'єктів у районі прокладання нового шляху.

Знакування маршрутів слід проводити з урахуванням таких вимог:

○ туристський шлях повинен бути прознакований так, щоб була можливість подорожувати в обох напрямках;

○ знак має вказати відповідний напрям руху і підтвердити правильність вибору дороги;

○ знаки слід розміщувати так, щоб їх було видно за складних погодних умов;

○ забороняється розміщувати знаки паралельно осі стежки (дороги, водойми);

○ рекомендується уникати розміщення знаків на сухих або пошкоджених деревах;

- знаки слід установлювати таким чином, щоб кожен наступний було видно від попереднього. Допускається розміщення знаків на відстані до 300 м один від одного на відрізках без перехресть та відгалужень;
- на відкритих місцевостях допускається нанесення знаків на об'єктах, які віддалені від шляху на відстань до 20 м та пропорційне збільшення розміру знаків;
- на тонкі дерева (жердини) знак наноситься у вигляді кільця.

Туристські знаки наносять у вигляді відповідного малюнку на контрастному фоні природних чи штучних об'єктів (деревах, камінні, стовпах (крім високовольтних опор) тощо або встановлюють їх у вигляді табличок, закріплених на таких же об'єктах. У випадку розташування вказівного знака на світлому фоні, його обов'язково потрібно обвести по периметру лінією чорного або сірого кольору завширшки 10 – 30 мм. Рекомендована висота розміщення знаків – 170 – 220 см (на рівні очей туриста).

Знаки, які встановлюють уздовж автомобільних доріг, виготовляють згідно з ДСТУ 4100-2002 та ДСТУ 3587 (допускається встановлення табличок на існуючих стояках чи металевих конструкціях у разі згоди їх власника) й розміщують, як правило, по правій стороні дороги на вищевказаній висоті, якщо інша не обумовлена в технічних умовах (ТУ) власника доріг.

Знаки встановлюють перед або за перехрестям на відстані 30-150 м до нього та за 50 м до дорожніх знаків, якщо інша відстань не обумовлена в ТУ власника доріг.

Вздовж туристичних маршрутів та стежок можуть бути встановлені різні види знаків, а саме:

1) Знак початку – кінця шляху є першим і останнім знаком усіх маршрутів, окрім навчальних та прогулянкових. На останніх його не встановлюють.

2) Вказівні знаки розміщують перед перехрестями чи розгалуженнями доріг, стежок, водойм. Допускається встановлення цих знаків безпосередньо на перехрестях.

3) Підтверджувальні знаки розміщують на прямолінійних відрізках шляхів, а також за перехрестями чи відгалуженнями.

4) Інформаційні та інформаційно-вказівні знаки встановлюють безпосередньо перед туристичним об'єктом або на початку відрізка шляху, що веде до нього, із зазначенням напрямку та відстані до об'єкта.

Інформаційні схеми розміром 500x700 мм (чи більші за необхідності) встановлюють на початку, в кінці та у вузлових точках шляху. Інформаційні схеми завбільшки 500x500 мм встановлюють перед окремим відрізком шляху.

Попереджувальні знаки встановлюють: на початку спільного відрізка шляхів з різними формами пересування; перед початком небезпечного відрізка шляху або на початку відгалуження з небезпечним відрізком; перед відповідною перешкодою на туристському шляху.

На перехресті трьох і більше стежок, доріг з багаторядним рухом, на якому туристський шлях змінює напрям, перед транспортною розв'язкою встановлюють вказівний і підтверджувальний знаки або інформаційну схему згідно з правилами їх розміщення. На спільних відрізках декількох шляхів туристичні знаки об'єднують в один блок.

Процес знакування починається з вибору місць нанесення чи встановлення знаків. Знаки наносять на суху підготовлену поверхню фарбою за допомогою шаблонів або прикріплюють (встановлюють) готову табличку. Підготовка поверхні полягає в очищенні від бруду, старої кори, іржі тощо, а за необхідності – в ґрунтуванні поверхні об'єкта. Слідом за допомогою трафаретів наносять знаки. Слід також видаляти гілля дерев, яке нависле і може закрити знак.

Формування мережі туристичних маршрутів та екологічних стежок на території НПП «Білобережжя Святослава» потребує уніфікації та створення єдиної системи знаків і маркерів, що діятимуть по всій території рекреаційних зон. Для цього необхідно розробити та затвердити власну систему знакування та маркування.

4.3.4. Розрахунок економічної ефективності туристичних маршрутів

Потенційна кількість туристів чи відвідувачів на маршрутах упродовж дня – близько 60 осіб, виходячи з умови, що на кожному із маршрутів перебуватиме максимум по три групи з 20 осіб.

Для пояснення наших пропозицій щодо визначення ефективності маршрутів відзначимо, що останні будуть обладнані такою інженерною інфраструктурою, як майданчики для короткотермінового відпочинку, забезпечені необхідною кількістю лавок, навісами, туалетами, сміттєзбірниками, пікніковими столами, місцями для приготування їжі, рекламними щитами, показниками, колодязями. При цьому для обсягів послуг та розміру інвестицій у розбудову маршрутів доцільно використовувати відповідний вартісний вираз.

У цілому обсяг інвестицій на облаштування того чи іншого маршруту визначається видом інженерної інфраструктури, її кількістю та ціною. З метою визначення ефективності маршрутів за показником їх окупності методологічно слід починати з вирахування умовно постійних витрат, які визначаються як сума всіх витрат (амортизація, зарплата, поточні ремонти, податки, погодження тощо).

Розрахунок амортизаційних відрахувань як умова поступового перенесення вартості основних фондів на собівартість послуг з метою відшкодування їх зносу доцільно здійснювати прямолінійним методом шляхом ділення вартості, що амортизується, на очікуваний період використання об'єкта основних засобів у розрізі кожного з маршрутів.

Розмір фінансових витрат на заробітну плату обслуговуючим маршрут визначається як добуток місячного складу на кількість робочих місяців на маршруті.

Крім того, у системі розрахунку терміну окупності маршруту беруть участь так звані умовно-змінні витрати, які визначаються як сума оплати відповідальному за послуги на маршруті, на витратні матеріали для однієї групи відвідувачів, податок на додану вартість та ін.

Треба відзначити, що в системі економічної ефективності визначальним пріоритетом стає такий показник, як дохід, значення якого визначається добутком ціни квитка за відвідування маршруту на кількість людей у групі, що відвідують маршрут.

Також треба зазначити, що умова забезпечення беззбитковості суб'єктів підприємницької діяльності на кожному із маршрутів визначається за формулою:

$$B = \frac{C_{п}}{Ц - C_{зм}}$$

$C_{п}$ – сума постійних витрат за рік;

$Ц$ – дохід маршруту від однієї групи;

$C_{зм}$ – сума змінних витрат на одну групу.

З точки зору терміну окупності інвестицій по кожному із маршрутів, він визначається відношенням суми інвестицій до величини чистого прибутку, який можна визначити за наступною формулою:

$$\Pi_{ч} = (Ц - C_{зм})K_{груп/рік} - C_{п}$$

Виходячи із методологічних положень визначення термінів окупності маршрутів нами проведено економічні розрахунки ефективності рекреаційної діяльності в рамках НПП «Білобережжя Святослава».

Для розрахунку постійних витрат важливо визначити розміри амортизаційних відрахувань (табл. 4.3.4.2), виплату заробітної плати керівнику маршруту, ремонт обладнання, щорічне погодження дозволу на відкриття маршрутів з відповідними інстанціями та податки (табл. 4.3.4.3).

При цьому зарплата керівнику маршруту визначається у розрахунку з місячного окладу (1200 грн.) на період 4-х місяців роботи, що співпадає із сезоном функціонування баз відпочинку на Кінбурнській косі.

До змінних витрат відносяться: зарплата гідам відповідних маршрутів, витратні матеріали та податок на додану вартість (ПДВ) (табл. 4.3.4.4).

Розрахунок змінних доходів проведено у розрахунку з кількості людей в одній групі та ціни квитка на отримання туристичних послуг (табл. 4.3.4.5).

З огляду на вищезазначене, на базі НПП «Білобережжя Святослава» нами проведені розрахунки економічної ефективності 5 суходільних туристичних маршрутів: «Суворівський», «Малий Кінбурнський», «Свято-Покровський», «Ягорлицький», «Приморський». Зважаючи на те, що під час проходження туристичного маршруту «Великий Кінбурнський», до огляду пропонуються ті ж природні та історико-культурні об'єкти, які були описані в вищезазначених туристичних маршрутах, тому туристичний маршрут «Великий Кінбурнський» до розрахунків не приймається.

Розрахунок обсягів інвестицій на облаштування маршрутів розглянемо в таблиці 4.3.4.1.

Таблиця 4.3.4.1

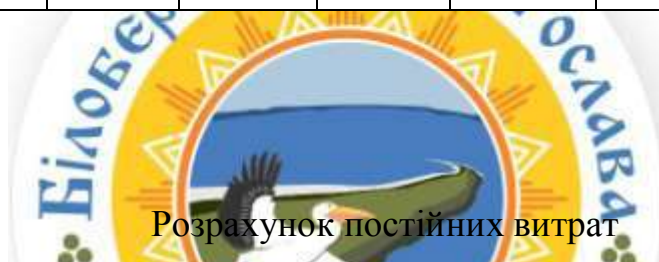
Розрахунок обсягів інвестицій на облаштування маршрутів

Елементи інженерної інфраструктури	Туристичні маршрути					Ціна з урахуванням встановлення, грн.	Сума грошей за маршрутами, грн.				
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Лавки	12	6	6	8	6	250	3000	1500	1500	2000	1500
Навіси	6	3	3	4	3	1400	8400	4200	4200	5600	4200
Туалети	6	3	3	4	3	600	3600	1800	1800	2400	1800
Сміттєзбірники	8	5	5	6	5	100	800	500	500	600	500
Пікнікові столи	6	3	3	4	3	200	1200	600	600	800	600
Місця для приготування їжі	6	3	3	4	3	250	1500	750	750	1000	750
Рекламні щити	4	2	2	2	2	200	800	400	400	400	400
Колодязі	1	1	1	1	1	2100	2100	2100	2100	2100	2100
Вказівники	4	3	2	2	2	120	480	360	240	240	240
Всього							21880	12210	12090	15140	12090

Таблиця 4.3.4.2

Розрахунок амортизаційних відрахувань

Елементи інженерної інфраструктури	Амортизаційні відрахування, грн.					Термін експлуатації, років
	1	2	3	4	5	
Лавки	375	188	188	250	188	8
Навіси	840	420	420	560	420	10
Туалети	360	180	180	240	180	10
Сміттєзбірники	267	167	167	200	167	3
Пікнікові столи	400	200	200	367	200	3
Місця для приготування їжі	500	250	250	333	250	3
Рекламні щити	400	200	200	200	200	2
Колодязі	210	210	210	210	210	10
Показники	240	180	120	120	180	2
Всього	3592	1995	1995	2380	1995	-

Таблиця 4.3.4.3

Розрахунок постійних витрат

Показники	Витрати за маршрутами, грн.				
	1	2	3	4	5
Амортизація	3592	1995	1995	2380	1995
Заробітна плата (коменданту)	4800	4800	4800	4800	4800
Поточний ремонт	500	300	300	400	300
Погодження	600	450	450	500	450
Податки	960	960	960	960	960
Разом	10452	8505	8505	9040	8505

Таблиця 4.3.4.4

Розрахунок змінних витрат

Показники	Витрати за маршрутами, грн/од				
	1	2	3	4	5
Зарплата гідю	40	40	40	40	40
Витратні матеріали	2	1	1	1	1
ПДВ	100	88	88	75	75
Всього	142	129	129	116	116

Таблиця 4.3.4.5

Розрахунок змінних доходів

Показники	Доходи за маршрутами, грн				
	1	2	3	4	5
Середня ціна квитка	40	40	40	40	40
Кількість людей у групі	20	20	20	20	20
Дохід від однієї групи	800	800	800	800	800

Таблиця 4.3.4.6

Розрахунок точки беззбитковості маршрутів

Показники	Туристичні маршрути				
	1	2	3	4	5
Постійні витрати, грн	10452	8505	8505	9040	8505
Змінні витрати, грн/од	142	129	129	116	129
Змінні доходи, грн/од	800	800	800	800	800
Точка беззбитковості, груп/рік	72	72	72	72	72
Точка беззбитковості, чол. /рік	1440	1440	1440	1440	1440

Розрахунок окупності інвестицій проведено в табл. 4.3.4.7

Таблиця 4.3.4.7

Розрахунок окупності інвестицій

Показники	Туристичні маршрути				
	1	2	3	4	5
Інвестиції, грн	21880	12210	12090	15140	12090
Чистий прибуток, грн	154428	134055	134055	111200	134055
Термін окупності інвестицій, років	1,5	1	1	1,4	1

Із наведеної табл. 4.2.11. видно, що середній термін окупності маршрутів складає від одного до двох років, що свідчить про економічну доцільність рекреаційної діяльності у межах НПП «Білобережжя Святослава».

Для організації рекреаційної діяльності на території парку необхідно залучити до рекреаційної діяльності громадські організації та туристичні підприємства, в результаті чого значно поліпшилась би фінансування

діяльності парку завдяки перерозподілу коштів між згадуваною господарською структурою і національним природним парком та покращився рівень якості туристичних послуг, що надаватимуться туристам та відвідувачам.

4.4. Організація пляжного відпочинку

Пляжний відпочинок на західному морському узбережжі є найбільш привабливим для відвідувачів НПП «Білобережжя Святослава». Однак використання прибережної смуги в рекреаційних цілях обмежується природоохоронними функціями парку, зокрема, необхідністю підтримання сприятливих умов для гніздування, годівлі та відпочинку птахів під час сезонних міграцій, потребою збереження соснових насаджень і природних листяних гайків. Тому для влаштування рекреаційних ділянок тут рекомендується виділити три ділянки, які склалися традиційно: в районі пам'ятника Суворова, залишки Кінбурнської фортеці, хуторів Римби та Ковалівка.

Пляжі облаштовуються підприємствами, організаціями та установами, а також громадянами, що уклали з власниками земель (землекористувачами) і парком відповідні угоди й вирішили питання розміщення та харчування відвідувачів.

Перспективним напрямом розвитку пляжної інфраструктури мають стати заходи по здобуттю міжнародних відзнак, таких як: Блакитний прапор, що б свідчило про дотримання суворих стандартів якості води, безпеки і екологічної просвіти. Для місць, розташованих в країнах Євросоюзу, необхідно також повне дотримання прийнятих директив.

4.5. Розвиток санаторного лікування та оздоровчого туризму

Відповідно до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», території та об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовуватися у лікувальних та інших рекреаційних цілях.

Визначення лікувального, рекреаційного потенціалу природно-заповідного фонду є однією з найважливіших проблем організації їх діяльності, що підтверджено Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 №330 «Про затвердження

Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» та Указом Президента України від 14.08.2009 № 611 «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні».

Специфіка курортно-рекреаційного використання об'єктів природно-заповідного фонду вимагає розробки особливих вимог до природних територій, умов їх оцінки, які б сприяли розвитку їх для санаторного лікування, забезпечували цілісність природних та історико-культурних комплексів і об'єктів заповідних територій.

Відповідно до методичних рекомендацій Міністерства охорони здоров'я України «Організація функціонування центрів санаторного лікування на територіях природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» (національних природних парків) розроблено Перелік показників вивчення природних територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення: характеристика природних, ландшафтних, кліматичних умов, природних лікувальних ресурсів, оцінка існуючої лікувально-оздоровчої інфраструктури, визначення перспективної спеціалізації Центрів санаторного лікування.

За результатами досліджень територій національних природних парків запропоновано використання розробленого Переліку показників при розробці проектів організації функціонування центрів санаторного лікування на територіях національних природних парків, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів.

Створення та функціонування Центрів санаторного лікування з використанням природних лікувальних ресурсів серед усіх категорій природно-заповідного фонду України можливе на територіях природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а саме національних природних парків, серед 4-х функціональних зон яких є зона стаціонарної рекреації.

При оцінці придатності території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення для перебування на ній рекреантів повинні враховуватися як умови комфортності (зручність пляжів, наявність лісів, транспортної інфраструктури тощо), так і санітарно-гігієнічні умови (якість річних, озерних та морських вод), а також естетичні фактори (краса та гармонія пейзажів та ін.).

На рекреаційну оцінку території впливають тривалість сприятливих температурних умов, наявність морського узбережжя, характер рельєфу, наявність лісів, річок, озер, виходів підземних вод.

При цьому головним чинником визначення придатності території щодо створення центрів санаторного лікування виступає наявність природних лікувальних ресурсів, їх вивченість, можливість застосування.

Пропонуємо Перелік показників вивчення природних територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення та такі характеристики території природно-заповідного фонду:

1. природні умови;
2. ландшафтно-кліматична характеристика;
3. природні лікувальні ресурси, оцінка їх стану, вивченості, використання;
4. існуюча лікувально-оздоровна інфраструктура, її відповідність умовам акредитації щодо організації санаторного лікування.

За результатами досліджень природних лікувальних ресурсів, аналізу захворюваності населення на адміністративній території, де розташовані національні природні парки, обстеження закладів оздоровлення та відпочинку, розробляються висновки щодо можливої перспективної спеціалізації Центрів санаторного лікування.

Характеристика природних умов територій повинна включати дані щодо геокомплексів з їх геологічною будовою та геоморфологічними особливостями. Характеристика кліматичних умов повинна враховувати щорічні сезонні дані.

Ландшафтні та гідрологічні умови території є важливою характеристикою, у першу чергу, умов рекреації. Опис рельєфу, при наявності, пляжів – температурного режиму водоймищ, для морського узбережжя – умов таласотерапії, виконуються на підставі аналізу фондових матеріалів та польових досліджень.

Для створення Центрів санаторного лікування пропонується перелік природних лікувальних ресурсів, які виявлено на території та їх основні характеристики: для мінеральних вод, лікувальних грязей (пелоїдів), ропи – фізико-хімічні показники, хімічний склад, гідрогеологічні параметри, вивчені та прогнозовані запаси, ступень вивченості, медичні показання до застосування. За необхідності надаються рекомендації щодо подальшого дослідження природних лікувальних ресурсів.

Оцінка природних лікувальних ресурсів здійснюється на підставі лабораторних та польових досліджень шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрогеологічних, курортологічних та інших дослідницьких робіт. Якість та цінність природних лікувальних ресурсів регламентується спеціальним медичним (бальнеологічним) висновком, який визначає кондиційний склад корисних і шкідливих для людини компонентів.

Санітарно-гігієнічну оцінку лікувально-оздоровчої інфраструктури – пансіонатів, баз відпочинку тощо – проводять на основі вимог Державних санітарних правил розміщення, улаштування та експлуатації оздоровчих закладів від 19.06.1996 № 172 «Про затвердження Державних санітарних правил розміщення, улаштування та експлуатації оздоровчих закладів» з урахуванням чинних нормативних документів.

Характеристика Центру санаторного лікування мусить відповідати «Критеріям акредитації державної акредитації санаторно-курортних закладів України» та містити:

1. структуру та оцінку управління діяльністю закладу;
2. оцінку його лікувально-діагностичної бази;

3. ступень використання природних лікувальних ресурсів ;
4. дані щодо якості лікувального процесу;
5. наявність кваліфікованих кадрів;
6. ступень комфортності умов проживання.

Важливою складовою частиною оцінки територій національних природних парків є визначення перспективної спеціалізації Центрів санаторного лікування, яка обґрунтовується наявністю, якістю та запасами природних лікувальних ресурсів та аналізом захворюваності на адміністративній території розташування національного природного парку.

4.6. Розвиток велосипедного туризму

Основною передумовою організації велосипедних туризму являється: наявність великої кількості туристичних об'єктів на значній відстані один від одного; наявність майданчиків відпочинку на трасах переїздів; наявність об'єктів та закладів туризму. Кількість груп та їх чисельність обмежується (організований туризм) можливістю використання майданчиків відпочинку та можливостями об'єктів туризму.

Активне використання такого екологічного виду пересування сприятиме зменшенню автотранспортного навантаження на природні території та об'єкти.

Створення обладнаних баз та прокатів велотранспорту забезпечить залучення організованих груп туристів та відпочиваючих, проведення екологічних велосипедних перегонів та заїздів як пропаганди екологічної безпеки та здорового способу життя.

Без обладнання спеціальних велодоріжок в природних умовах створення веломаршруту можливе лише на ділянці Римби – східні вали Кінбурнської фортеці.

При побудові дороги з твердим покриттям по запропонованим у проекті трекам можливе створення вело доріжок необхідно передбачити на всьому протязі дороги.

4.7. Розвиток водного туризму

Враховуючи велику акваторію НПП «Білобережжя Святослава» (як з боку Чорного моря, так і Дніпро-Бузького лиману) перспективним є організація: вітрильного туризму, каякінгу, віндсерфінгу, вейкбордингу, кайтінгу, яхтингу, катання та прогулянок на катамаранах, плотах тощо.

Для організованого огляду туристичних об'єктів з води було розроблено два водних туристичних маршрути: «Шляхами давньогрецьких богів» та «Від Очакова до Кінбурнської стрілки».

Використання водних маршрутів можливе у місцях з надзвичайно різноманітним та багатим світом птахів, на безпечній відстані від осередків мешкання, а саме: Бієнкових плавнів, Покровської коси, Кінбурнської стрілки, солоних озер тощо.

Оскільки, для організації безпечного перевезення відпочиваючих водним шляхом, в місцях висадки на території парку необхідно обладнати причали та стоянки для маломірних (малих) суден. Відповідно до наказу Міністерства транспорту України від 16.07.2004 № 642, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 липня 2004 р. за № 915/9514 «Про затвердження Правил безпечної експлуатації баз для стоянки маломірних (малих) суден» обладнуються не менше одного інформаційного стенда, на якому розміщуються: схема бази; план стоянки суден біля пірсів (причалів); схема руху суден на акваторії бази; правила користування базою і суднами, встановлені адміністрацією бази; правила користування базою і суднами для спортивних тренувань та змагань, установлені адміністрацією бази; правила попередження нещасних випадків з людьми; порядок дій при пожежі або падінні людини у воду; гідрометеорологічні дані на кожен день та прогноз погоди; інформація про аварійні випадки та порушення правил користування суднами; комплексний план природоохоронних заходів; плакати, пам'ятки, інша наочна агітація з безпечного користування маломірними (малими) суднами та базами, з охорони праці, довкілля, протипожежної та

протиепідемічної тематики тощо; свідоцтва Регістра судноплавства України на гідротехнічні споруди, що належать базі або експлуатуються нею.

Причали, трапи, сходні, містки для сполучення з берегом і сусідніми причалами повинні мати: цілісний настил; достатню площу для безпечного розміщення людей та виконання необхідних робіт; достатню ширину, що повинна забезпечити прохід не менше двох чоловік; необхідні швартовні засоби; відбійні пристрої; протипожежне та рятувальне обладнання відповідно до встановлених норм; надійне кріплення до берега (грунту); написи про допустиму кількість ошвартованих суден; написи «Випробувано» з указівкою року та місяця випробування; вільні під'їзди для пожежних машин.

Випробування причалів, трапів, сходів, містків здійснюється відповідно до встановлених законодавством вимог.

Судна повинні відповідати чинним вимогам з БС (безпеки судноплавства) стосовно придатності до плавання та безпечного утримання.

Перед виходом судна у плавання чергово-вахтова служба перевіряє: свідоцтво судноводія на право керування судном, у тому числі відмітки про своєчасне проходження перевірки знань; судновий білет; свідоцтво про придатність судна до плавання; акт технічного огляду; наявність суднового обладнання та рятувальних засобів згідно з установленними нормами; виконання вимог щодо пасажиромісткості та навантаження судна, а також правильності розміщення пасажирів та вантажу; наявність необхідних написів на бортах судна; відповідність технічного стану судна вимогам суднових документів.

Випуск суден у плавання у разі невиконання хоча б однієї із зазначених вимог забороняється.

Вихід судна в плавання забороняється також у таких випадках: якщо очевидно, що судноводій чи пасажир перебувають у нетверезому стані або в стані наркотичного сп'яніння; коли фактичний чи прогнозований стан вітру, хвиль та інших гідрометеорологічних умов не забезпечує безпечного плавання.

4.8. Розвиток фестивального туризму

Фестивальний туризм (тематичний туризм, подієвий туризм) — різновид туризму, основна мета якого присвячена якій-небудь події.

Тури, які поєднують у собі традиційний відпочинок та участь у видовищних заходах, на сьогоднішній день стають все більш популярними.

Особливості географічного розташування, історичні передумови та сьогоднішня інфраструктура Кінбурнського півострова дають надійну основу для розвитку фестивального туризму.

В період туристичного сезону, з квітня по жовтень, в зоні стаціонарної та регульованої рекреації можливе залучення туристів і відпочиваючих шляхом проведення фестивалів і свят, театралізованих шоу, показів кіно і театру під відкритим небом, ярмарок та виставок, спортивних подій тощо. До організації та проведення заходів можуть залучатися місцеві жителі, зацікавлені підприємства, установи та організації.

Протягом декількох років на території Кінбурнського півострова склалася традиційна культура проведення масових екологічних фестивальних заходів. Прикладом організації таких заходів слугує проведення еколого-спортивного свята «Ахіллів забіг», в якому творчо і тісно переплетені як історичні, так і екологічні аспекти життя на Кінбурнській косі. В ході заходу кожен рік висвітлюється новий аспект збереження природних комплексів національного природного парку. Привертають увагу відвідувачів також уже традиційні художні пленери «Кінбурн-Арт», художні виставки в «Березовій галереї Кінбурна». Яскравим дійством та елементом подієвого туризму вже стала щорічна екологічна регата на кубок «Кінбурнської коси» ім. Сергія Шаповалова. Кінбурнська коса має глибоке історичне підґрунття для проведення військово-історичних реконструкцій як давньослов'янського так і козацького періодів, які збирають значне коло шанувальників, що довів досвід проведення таких заходів в минулому. Можливі й інші напрямки розвитку фестивального туризму, проте розміщення об'єктів для проведення

фестивального туризму повинно проводитись за умови погодження з дирекцією національного природного парку «Білобережжя Святослава»

Найбільш важливими завданнями кожного заходу, кожного фестивалю є формування екологічно свідомої культури як місцевих мешканців Кінбурнської коси, так і відвідувачів, що прибувають сюди для спілкування з природою. Другим завданням є розбудова сучасної інфраструктури, що слугує впровадженню нових форм і методів змістовного дозвілля людей та водночас не шкодить навколишньому середовищу.

Основні цільові групи – відвідувачі, туристи та місцеве населення, що має бути залучене до обслуговування туристів. Екологічний туризм здебільшого приваблює людей, яким не потрібні великі готелі, штучні басейни й галасливі дискотеки. Вони прагнуть розміщення як найближче до природи. Заслуговує уваги така тема, як проведення автентичних вечорниць на тематику місцевих легенд та пісень. Прибуття туристів стимулюватиме відродження народних ремесел та спричинить підйом сільського підсобного господарства, сприятиме занятості місцевого населення за такими фаховими напрямками як: екскурсіводи, гіді-провідники, спортивні інструктори (веслування, риболовля).

Таким чином, створюються умови для сталого розвитку сільської громади через надання послуг туристам, яких заохочують до приїзду цікаві культурні, спортивні заходи та унікальні природні феномени Кінбурнської коси.

4.9. Стратегічний план розвитку рекреаційної діяльності на території НПП «Білобережжя Святослава»

Стратегічний план розвитку рекреаційної діяльності на території НПП «Білобережжя Святослава» доцільно розглянути в розрізі короткострокової (1-3 роки), середньострокової (6-7 років) та довгострокової перспектив (до 10 років).

Короткострокова перспектива передбачає:

- створення туристичної інфраструктури (рекреаційне облаштування рекреаційних ділянок та пунктів, облаштування та маркування туристичних маршрутів) відповідно до таблиць 4.9.1. та 4.9.2.;

- створення інформаційного візит-центру та еколого-інформаційних пунктів;

- організація музею Кінбурнської коси;

- проведення еколого-освітніх заходів з метою підняття рівня обізнаності та навичок у питаннях надання послуг сільського (зеленого), екологічного туризму, народних промислів;

- співпраця з громадою Кінбурнської коси та громадськості Очаківського району і Миколаївської області, залучення національних та міжнародних організацій для популяризації рекреаційно-туристичного, екологічного потенціалу Кінбурнського півострова;

- впровадження практики проведення масових туристичних заходів і підтримка традиційних фестивалів та свят екологічного та історико-культурного спрямування;

- вивчення наявних природних ресурсів для надання оздоровчих та медичних послуг;

- використання інформаційних технологій шляхом створення інтерактивних карт для туристів та відвідувачів парку, з можливістю прокладання туристичних пішохідних маршрутів, отримання інформаційної допомоги в разі надзвичайних ситуацій тощо.

Середньострокова перспектива передбачає:

- залучення місцевого населення та бізнесових структур до організації оздоровчого та медичного туризму, центрів психофізіологічної реабілітації;

- залучення міжнародних донорських коштів та розроблення програм для внесення до бюджетів різних рівнів питання вирішення проблеми утилізації та переробки сміття в межах Кінбурнського півострову;

- проведення наукових спеціалізованих заходів з міжнародною участю;

- організація туристичних, сільськогосподарських та ІТ-кластерів;

- проведення творчих майстерень, залучення громадськості до стимулювання виникнення творчих ідей розвитку парку;
- проведення сезонних виставкових та фестивальних заходів;
- використання практики волонтерських центрів для туристів.

Довгостроковою перспективою передбачається:

- збільшення кількості туристичних маршрутів, їх маркування та облаштування (виходячи з економічної та екологічної необхідності);
- проведення щорічних рекламно-інформаційних турів, гастрономічних та еколого-туристичних фестивалів;
- залучення місцевого населення та бізнесу до вирощування, збору та відновлення лікарських рослин та сировини (трави, очерет, гриби, сіль, рапа тощо);
- залучення місцевого населення та бізнесу до організації кінного туризму і бджолярства;
- популяризація території парку шляхом проведення міжнародних виставкових, ярмаркових, фестивальних заходів;
- видання серії книг про історію, легенди, події, природу, видатних особистостей Кінбурнської коси тощо.

4.10. Рекреаційний благоустрій території НПП

Серед головних завдань, які покладаються на НПП «Білобережжя Святослава», є створення сприятливих умов для організації туризму, відпочинку та рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони природно-заповідних територій. Проектом передбачається створення комфортних умов відпочинку при різних видах рекреаційної діяльності. Головним засобом досягнення цієї мети, є раціональне планування та благоустрій території. Пропоновані обсяги рекреаційної забудови та облаштування наведені в таблиці 4.9.1.

У цьому проекті визначено функціональні зони та елементи їх рекреаційного благоустрою.

В зонах регульованої, стаціонарної рекреації та господарській зоні НПП можуть бути розташовані рекреаційні ділянки. Також необхідно збереження та резервування перспективних ділянок з метою подальшого використання в розвантаженні нині діючих рекреаційних ділянок або пунктів. Облаштованість і кількісна насиченість їх обладнанням залежатиме від запланованої площі для проведення рекреаційної діяльності. До рекреаційного обладнання пунктів належить встановлення бесідок, навісів з столами та лавками, сміттєзбірників, навісів від сонця, туалетів, облаштованих місць для багать, інформаційного насичення.

Еколого-інформаційні пункти знаходитимуться в офісних приміщеннях Василівського, Покровського та Рибаківського ПНДВ, де будуть розміщені постійні експозиції природничо-краєзнавчого напрямку; тимчасові тематичні виставки; конференц-зал; інформаційні стенди для відвідувачів; куточок для розповсюдження сувенірної та інформаційної продукції; туалети. Окрім цього, буде розміщена стоянка для автотранспорту біля доріг загального користування (обладнані стоянками для автотранспорту інвалідів, в'їзними пристосуваннями і колясками для цієї категорії відвідувачів);

Об'єкти, що розміщені на прилеглий території:

1. інформаційні стенди на території еколого-інформаційних пунктів;
2. дитячий майданчик для ігор;
3. бесідка або майданчик для відпочинку відвідувачів, кафе, туалети.

Візит-центр екоосвіти та туризму з допоміжними будівлями, який входить у культурно-просвітницький центр площею 1500 м², гараж на 3 автомобілі, пожежно-хімічна станція, пожежна вишка, артезіанська свердловина, малі очисні споруди, котельня, повітряна лінія. Цей центр знаходитиметься в зоні стаціонарної рекреації. В ньому буде розташовано: постійні експозиції; музей; тимчасові тематичні виставки; кімнату екологічної освіти дітей та молоді; кімнату або простір для відпочинку; кінозал, конференц-зал; інформаційний стенд для відвідувачів; сувенірний кіоск; студію для малювання піском, майданчик для проведення масових заходів,

кафе; гардероб; туалети; кабінет для співробітників центру; бібліотеку; сховище для експонатів, тераріум, гербарну кімната.

Об'єкти, що розміщені на прилеглий території:

1. приміщення для охорони;
2. центральний в'їзд на територію;
3. центральний вхід на територію;
4. стоянка для автотранспорту біля доріг загального користування (обладнані стоянками для автотранспорту інвалідів, в'їзними пристосуваннями і візками для цієї категорії відвідувачів);
5. інформаційні стенди на території центру екоосвіти та туризму;
6. флагштоки;

Для розвитку на території НПП організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах необхідне проведення ряду заходів з благоустрою рекреаційних ділянок.

До цих заходів відносяться роботи:

- визначення доріг загального користування та їх облаштування;
- спорудження сідців з перилами на спуску і підйомі до оглядового майданчика;
- інформаційне забезпечення: встановлення інформаційних стендів, вказівників (маркування екскурсійних маршрутів та екологічних стежок).

Всі ці заходи спрямовані на забезпечення безпеки відвідувачів, а також для відчуття комфорту і турботи з боку адміністрації НПП.

Таблиця 4.9.1

Пропоновані обсяги рекреаційної забудови та облаштування

Елемент рекреаційної забудови та облаштування, заплановане місце розташування	Функціональні зони				Орієнтовна місткість, відвідувачів/місць/ліжок	Підстава (документ)
	Заповідна	Регул. рекреації	Стац. рекреації	Господарська		

1. Еколого-інформаційний пункт	X	3	-	-	10	Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 26.10.2015 №399
2. Візит-центр	X	-	1	-		Наказ Мінприроди від 21.09.98 №140
3. Облаштування рекреаційних пунктів	X	6	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
4. Облаштування екологічної стежки	X	3	-	-		Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 26.10.2015 №399
5. Облаштування туристичних маршрутів	X	6	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
6. Облаштування водних туристичних маршрутів	X	1	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
7. Облаштування пунктів водопостачання	X	1	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
8. Автостоянки	X	3	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
9. Інформаційні щити	X	6	2	2		Наказ Мінприроди України від 29.03.94 №30 «Про затвердження Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України»
10. Шлагбауми	10	22		8		Наказ МНС від 19.10.2004 №126 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні»
11. Водна траса для проведення регати	X	1	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
12. Спостережні вежі за птахами	X	5	-	-		Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330
13. Облаштування рекреаційних ділянок	X	3				Наказ Мінприроди України від 22.09.2009 №330

Таблиця 4.9.2

Орієнтовна вартість елементів рекреаційної забудови та облаштування

Назва заходу (вказати призначення)	Одиниця виміру	Усього	Вартість	
			одиниці, тис.грн.	усього, тис.грн.
1	2	3	4	5
1. Еколого-інформаційний пункт	од.	3	100,0	300,0
2. Створення візит-центру екоосвіти та туризму з допоміжними будівлями на базі адміністративної будівлі Покровсько-Хуторського ПНДВ	од.	1	1000,0	1000,0
3. Облаштування рекреаційних пунктів	од.	6	28,8	172,8
4. Облаштування екологічної стежки	од.	3	10,0	30,0
5. Облаштування туристичних маршрутів	од.	6	10,0	60,0
6. Облаштування водних туристичних маршрутів	од.	1	10,0	10,0
7. Облаштування пунктів водопостачання	од.	4	12,0	48
8. Автостоянки	од.	3	50,0	150,0
9. Інформаційні щити	од.	10	3	30
10. Шлагбауми	од.	40	1,5	60
11. Водна траса для проведення регати	од.	1	85,0	85,0
12. Спостережні вежі за птахами	од.	5	10,0	50,0
13. Облаштування рекреаційних ділянок	од.	3	100,0	300

Обладнання рекреаційних ділянок та пунктів впливає на скорочення «неорганізованих» рекреантів, що дає змогу зменшити негативний вплив на природні ландшафти та сприяти збереженню довкілля.

Проектом передбачаються наступні обсяги рекреаційного облаштування території:

1. Облаштування місць короткострокового відпочинку(рекреаційних ділянок).
2. Облаштування наметових містечок (рекреаційних пунктів)
3. Будівництво центру екоосвіти та туризму (візит-центру).
4. Облаштування екологічних стежок. В рамках даного заходу передбачається стежку облаштувати інформаційними знаками, місцями для відпочинку, аншлагами.
5. Облаштування маршрутів інформаційними знаками (правила поведінки, попереджувальні аншлагги та ін.).
6. Облаштування великими інформаційними аншлагами (білбордами) головних в'їздів у парк.

Фінансування заходів із рекреаційного благоустрою території здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету. Дані заходи можуть фінансуватись із коштів, залучених у вигляді грантів та іншої допомоги від національних та міжнародних природоохоронних, екологічних та інших фондів, а також суб'єктами, що провадять рекреаційну діяльність в межах парку.

4.11. Забезпечення безпеки відвідувачів НПП

Одним з важливих критеріїв рекреаційної привабливості території є безпека відпочинку. Керівництву національного природного парку та його структурним підрозділам слід затвердити правила безпечного поведіння відвідувачів і рекреантів на території парку і вимагати неухильного їх виконання. Крім того, відповідальними співробітниками НПП разом з місцевими органами влади, туристичними фірмами та іншими зацікавленими сторонами має бути розроблений комплекс заходів для попередження нещасних випадків, надання необхідної медичної допомоги, пошуку та

евакуації потерпілих та заблукавших людей. Роль НПП в цьому процесі полягає в наступному:

- розробці правил безпечного поведіння на території парку;
- взаємодії з органами, відповідальними за безпеку людей – страховими компаніями, Міністерством надзвичайних ситуацій (надалі – МНС), службами швидкої та невідкладної медичної допомоги, службами порятунку, підрозділами органів внутрішніх справ;
- своєчасному інформуванні відвідувачів парку про потенційно природні явища: екстремальні температури повітря і води, урагани, повені, а також про наявність небезпечних для людини тварин і рослин (хижаків, отруйних змій, павуків, грибів і т.п.).

Державні інспектори з охорони НПП повинні проходити спеціальну підготовку з надання першої медичної допомоги. У межах НПП бажано мати пункт невідкладної медичної допомоги, особливо в періоди масових рекреаційних навантажень. Враховуючи складність боротьби з отруйними тваринами слід обмежити відвідування небезпечних територій. Відвідувачам парку може надаватися інформація про місця локалізації цих видів з описом можливих шляхів попередження небезпечних випадків.

У першу чергу на територіях НПП слід встановити інформаційні та попереджувальні знаки, таблички з безпечного поведіння відвідувачів.

4.12. Забезпечення відвідувачів інформацією

В системі управління НПП «Білобережжя Святослава» основні функції щодо забезпечення відвідувачів інформацією покладаються на відділ еколого-освітньої роботи та рекреаційного благоустрою.

До складу відділу входить начальник відділу, провідний фахівець з рекреації, провідний фахівець з екологічної освіти, провідний інженер з рекреаційного благоустрою, фахівець з екологічної освіти. Відділ безпосередньо підпорядковується директору Парку.

У своїй діяльності відділ керується законодавством України, в т.ч. Законом України «Про природно-заповідний фонд України», Положенням про рекреаційну діяльність в межах території та об'єктів природно-заповідного фонду України, затвердженим наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22.06.2009 № 330, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України від 22.07.2009 за № 679/16695, Положенням про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України, затвердженим наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 21.09.1998 № 140, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України від 05.10.1998 за № 630/3070, положенням про відділ.

Відповідно до положення про національний природний парк «Білобережжя Святослава» Парк забезпечує організацію екологічної, освітньо-виховної діяльності, цілеспрямованого впливу на світогляд, поведінку і діяльність населення з метою формування екологічної свідомості людей та їх залучення до збереження природної спадщини.

Основні завдання еколого-освітньої роботи Парку визначаються з урахуванням програм і планів, які затверджуються Парком.

Парк сприяє розвитку природоохоронного та екологічного руху, екологічного виховання шкільної та студентської молоді, поширює нові методики екологічного виховання, розробляє рекомендації з формування екологічної етики й естетики тощо.

Еколого-освітня робота здійснюється шляхом:

1. популяризації екологічних знань;
2. впровадження нових форм і методів екологічної освіти та виховання;
3. прогнозування віддалених наслідків втручання людини в природу;
4. організації екологічних акцій, конкурсів, семінарів тощо;
5. формування фото-, слайдо-, кіно-, відеотек тощо;
6. здійснення іншої діяльності, що не заборонена законодавством.

Підвищення рівня екологічної культури, екологічної інформованості населення та відпочиваючих в оздоровчих закладах здійснюється Парком через засоби масової інформації, шляхом випуску друкованої поліграфічної продукції тощо.

Головною метою інформаційної кампанії, еколого-освітньої діяльності Парку є забезпечення підтримки природоохоронної діяльності широкими верствами населення.

Основними видами діяльності НПП «Білобережжя Святослава» в інформаційній сфері мають стати:

- створення й облаштування інформаційних центрів (візит-центрів) Покровського, Василівського, Покровсько-хуторського, Рибаківського науково-дослідних природоохоронних відділень та у м. Очаків;
- інформаційне оформлення точкових та лінійних об'єктів показу, окремих об'єктів відвідування, рекреаційних ділянок: «Кінбурнська стрілка», «Римбівська», «Ковалівська»; туристичних маршрутів «Суворівський», «Малий Кінбурнський», «Великий Кінбурнський», «Ягорлицький», «Свято-Покровський», «Приморський» та рекреаційних пунктів.
- видання друкованої продукції про Парк, у тому числі нарисів про природу, путівників, картосхем екологічних стежок і туристичних маршрутів;
- підтримка офіційних Інтернет ресурсів: сайту Парку <http://belosvyat.org.ua> та форуму, сторінок в соціальних мережах, періодично їх доповнювати.

Обов'язковим є розміщення в легкодоступних джерелах масової інформації відомостей про правила перебування на території Парку, дозволені місця встановлення наметів, стоянки автотранспорту, розташування рекреаційних ділянок, джерел питного водозабезпечення, магазинів, пунктів медичної допомоги тощо.

На офіційному сайті Парку доцільно розмістити інформацію про особливості відвідування території на умовах загального та спеціального

використання природних ресурсів НПП «Білобережжя Святослава», послуги, які надаються адміністрацією Парку.

Інформаційну кампанію доцільно проводити з усіма групами населення, в першу чергу, місцевими жителями (дорослими і дітьми), рекреантами, екскурсантами, суб'єктами рекреаційної діяльності, іншими суб'єктами господарської діяльності.

При цьому враховувати два основні способи в'їзду на територію Парку: по акваторії та суходолу.

Обов'язково інформувати суб'єктів рекреаційної діяльності, що відповідно до ст. 22 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» рекреаційна діяльність на території національних природних парків організовується спеціальними підрозділами адміністрації парків, а також іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі угод з адміністрацією парку.

Рекламно-інформаційні матеріали повинні мати практичну спрямованість, тобто відповідати на такі питання: які природні та історико-культурні цінності даної території, як добратися, які умови відвідування, що можна подивитися, де зупинитися, пообідати, де одержати додаткову інформацію, як зробити попереднє замовлення, відомості про місцезнаходження аптек, лікарень, дільниць міліції, рятувальних служб тощо.

Інформація щодо НПП «Білобережжя Святослава» має бути адаптована для демонстрації в різні сезони, для різних цільових аудиторій: школярів, молоді, дорослих; любителів птахів, первоцвітів та орхідей тощо, науковців та інших.

Для виконання зазначених функцій у головному офісі парку створюється Центр екоосвіти та туризму НПП «Білобережжя Святослава» та забезпечується постійне функціонування на його базі екокласу, пресцентру, музею природи та історії, бібліотеки екологічних знань, фото та відеотеки, Інтернет сайту.

Центр екоосвіти та туризму НПП організовує та координує туристичну, екскурсійну, інформаційну та еколого-просвітницьку діяльність на території парку, а саме:

- створює мережу екологічних стежок, екологічних та історичних маршрутів, наметових містечок для туристів та забезпечує їх інформаційно-освітніми стендами та аншлагами;
- створює мережу сезонних еколого-інформаційних пунктів у місцях короткострокового відпочинку та на стаціонарних базах відпочинку (Крута осип, Ракета-2) та координує їх діяльність;
- забезпечує візит-центри і еколого-інформаційні пункти інформацією про природу і історію парку, рекреаційні, туристичні та екскурсійні послуги.

Інформаційна діяльність у межах парку здійснюється у таких напрямках:

- розробка загальної інформації про парк, спрямованої на підвищення рівня екологічної свідомості відвідувачів, розуміння краєзнавчої, історичної та природоохоронної цінності території парку, формування сприятливого іміджу НПП;
- надання відвідувачам та організаторам груп повної своєчасної інформації щодо можливості розміщення та проживання, наявності пунктів харчування, розкладу руху автобусів та водного транспорту та інші послуги;
- розробка, забезпечення випуску та функціонування інформаційно-освітніх стендів, пересувних фотовиставок, пунктів розповсюдження та продаж сувенірної продукції та інформаційно-презентаційних матеріалів для відвідувачів;
- розробка та забезпечення випуску путівників, буклетів, листівок, відкриток, фото, дисків, картосхем, календарів та інших видів продукції, призначених для розповсюдження серед широкого кола відвідувачів парку;
- забезпечення перевізників водного транспорту аудіо інформаційним матеріалом та підготовка радіозвернень.

Еколого-просвітницька діяльність спрямована на широке коло відвідувачів національного парку та здійснюється шляхом:

1. проведення бесід, лекцій та тренінгів природоохоронної тематики;
2. здійснення радіозвернень;
3. проведення екскурсій екологоосвітнього напрямку;
4. відвідування екостежок;
5. залучення відпочиваючих до участі у природоохоронних акціях парку по прибиранню узбережжя та сортуванню відходів на рекреаційних ділянках;
6. розробка, організація та проведення масових еколого-освітніх та історико-патріотичних заходів на території НПП.

4.13. Залучення організацій та місцевого населення до рекреаційної діяльності на території НПП

Розвиток рекреаційної діяльності багато у чому визначається залученням до цієї справи комерційних організацій і місцевої громади, насамперед, місцевих підприємців. З цією метою необхідно запланувати і реалізувати деякі пілотні заходи ще під час розробки Проекту організації території НПП, а саме:

- укласти угоди про спільну діяльність з туристичними підприємствами та іншими організаціями, що зайняті в туристичному бізнесі;
- розробити та запатентувати в установленому порядку логотип НПП;
- пропонувати використання на комерційній основі логотипу НПП при продажі продукції та наданні послуг місцевими підприємствами і організаціями;
- організувати сільські збори з роз'ясненням політики НПП щодо залучення місцевого населення до рекреаційної діяльності і підвищення ним рівня обслуговування;
- створити базу даних щодо можливих послуг місцевого населення, зокрема щодо умов проживання у приватних будівлях (квартирах);

За метою та рівнем активності туристів можуть надаватися послуги активних видів туризму:

- активно-спортивний – до нього відносяться кінні, піші, велосипедні маршрути, рафтинг, техніка подолання природних перешкод, топографія та орієнтування у лісовій, гірській місцевостях, техніка в'язання вузлів;
- активно-навчальний – арт-тури (навчання народним ремеслам – живопис, гончарна справа, ковальство, різьблення по дереву, лозоплетіння та ін.), етно-тури (приготування місцевих страв та напоїв) та ін.;
- пасивний (лікувальний) – збирання ягід, трав, грибів, недовготривалі прогулянки, тематичні вечори, народні spa-процедури (глино- та апітерапія, фітотерапія та ін.).

Тимчасове перебування у господарів садиб або агроосель передбачає також організацію харчування.

Обсяг послуг харчування залежить від господарства. Смачне, здорове харчування є значною перевагою сільських садиб. Як правило, кожна господиня має свої фірмові страви, які є візитівкою садиби. Раціон харчування у сільському туризмі збагачений лісовими ягодами, грибами, свіжою рибою, птахами домашнього приготування.

Часто туристи під час відпочинку купують продукти підсобного господарства (варення, соління, мед тощо).

Форми організації харчування в зеленому сільському туризмі можна розділити на три групи:

- 1) повний пансіон – 3-4 разове харчування (сніданок, обід, полуденок, вечеря);
- 2) напівпансіон – 1-2 разове харчування (сніданок, вечеря);
- 3) самостійна організація харчування – надання туристам кухні, обладнаної для самостійного приготування їжі.

Крім послуг розміщення та харчування рекреантам можуть надаватися екскурсійні послуги походів історичними та екологічними стежками.

Відпочиваючі можуть залучатися до сільськогосподарського виробництва, виготовлення сувенірної продукції, народних промислів (лозоплетіння, ковальства, різьблення по дереву, аплікації, вишивки, ткацтва, мозаїки, виготовлення керамічних і гончарних виробів, ремісництва тощо).

Перспективою для залучення більшої кількості туристів та відпочиваючих є проведення масових культурних заходів та свят у сільській місцевості, організація подієвого туризму.

У зв'язку з тим, що на території парку збільшилось поголів'я табуна диких коней, виникає можливість використання їх у майбутньому як засобу пересування співробітниками парку під час патрулювання території та під час надання екскурсійних послуг.

Здійснюється підтримка розвитку туризму на базі домогосподарства або особистого селянського господарства, залучення місцевого населення до розвитку соціальної та туристичної інфраструктури, шляхом будівництва приватних туристичних об'єктів в сільській місцевості. Ця модель успішно реалізується у формі стилізованих агротуристичних хуторів, культурно-етнографічних центрів.

Перспективною вважається модель, яка включає сільськогосподарські тематичні парки, центри. Концепція такої моделі – популяризація нових технологій у сільському господарстві, альтернативних джерел енергії, ознайомлення з традиційним сільськогосподарським виробництвом, пов'язаними з ним святами та традиціями, надання послуг з дорадництва та гостинності.

З метою зайнятості місцевого населення надається підтримка організації пішохідного туризму, спільного проведення маркетингової діяльності: популяризація та поширення інформації в мережі Інтернет тощо.

Необхідно створити клуб друзів НПП та залучити до нього:

○ представників обласної влади (Миколаївську облдержадміністрацію);

- представників районної та місцевої влади (Очаківську райдержадміністрацію, Покровську сільську раду, Чорноморську сільську раду, Рибаківську сільську раду);
- туристичні підприємства та громадські організації;
- установи та фонди (Регіональний фонд підтримки підприємництва у Миколаївській області, регіональну торгово-промислову палату Миколаївської області, Миколаївський Зоопарк).

Для популяризації завдань та роботи парку вважаємо за необхідне залучити представників регіональних обласних та національних засобів масової інформації.

Для підтримки організації сільського туризму проводяться консультації та навчання з питань функціонування сільського туризму для власників осель та організаторів сільського туризму. Забезпечується інформаційно-рекламна підтримка; практикується розробка, видавництво та розповсюдження навчально-методичних матеріалів; проведення семінарів та конференцій з сільського туризму; співпраця із закордонними партнерами; розроблення проектів та бізнес-планів для отримання кредитів.

З метою сприяння розвитку сільського (зеленого) туризму в області облдержадміністрацією розроблені методичні рекомендації для початківців, організаторів і тих, хто вивчає сільський туризм, для структурних підрозділів облдержадміністрації, райдержадміністрацій та міськвиконкомів з організації та сприяння розвитку діяльності суб'єктів туристичної сфери та фахівців туристичного супроводу.

Державна підтримка підприємництва в сфері сільського туризму розвивається за трьома основними напрямками:

- запровадження освітніх заходів для суб'єктів діючого агротуристичного бізнесу та осіб, які хочуть займатися цією діяльністю;
- організація та забезпечення діяльності постійно діючих консультаційних центрів з питань організації агротуристичного бізнесу;

- запровадження спеціальних програм фінансово-кредитної підтримки суб'єктів агротуристичного бізнесу.

4.14. Стан та перспективи розвитку побутового обслуговування

На території парку населених пунктів немає. Безпосередньо Кінбурнська коса має дуже слабо розвинуту мережу побутового обслуговування, яка представлена тільки магазинами в найближчих селах що знаходяться на півострові та входять до складу Покровської сільської ради. В кожному з цих магазинів здійснюється продаж як продовольчих, так і господарських товарів. Майже вся територія парку зосереджена на Кінбурнському півострові та прилеглих до нього акваторіях які знаходяться в межах Очаківського району, але невелика ділянка, яка ввійшла до складу парку, знаходиться на території Березанського району – це оз. Солонець-Тузли, поблизу якого розташоване село Рибаківка. В цьому селі крім магазинів знаходиться філія «Ощадбанку». Інші об'єкти побутового обслуговування в цих населених пунктах відсутні.

Найближчий населений пункт, в якому є розвинута інфраструктура – це м. Очаків. Інфраструктура міста представлена слідуючими об'єктами: об'єкти роздрібної торгівлі – 740, об'єкти побутового обслуговування – 102. Три ринка, які розраховані на 989 торгових місць. Функціонує 2 готелі. У 2008 році був введений в експлуатацію сучасний готельно-ресторанний комплекс «Форт-Геліос», який знаходиться на березі моря, готель «Роксолана», який належить санаторію «Очаків». Фінансово-кредитна мережа міста складається з філій наступних банків: Миколаївського обласного управління ВАТ «Ощадбанк», НСД ВАТ «Райффайзен банк Аваль», НРУ «Приватбанк», «ІМЕКСБАНК», НОФ АКБ «Укрсоцбанк», ВАТ КБ «Надра». Також на території міста є три автозаправні станції та сім станцій технічного обслуговування автомобілів.

Існуюча мережа що складається з продовольчих та промтоварних магазинів, кафетеріїв, філій банківських відділень, перукарень, ремонт автомобілів, об'єктів малого бізнесу забезпечують потребу населення міста та частково коси (табл. 4.13.1.).

Таблиця 4.13.1

Розміщення установ та підприємств побутового обслуговування

№ з/п	Назва установи, підприємства	Місцезнаходження та кількість, шт.				
		с. Покровське	с. Покровка	с. Василівка	с. Рибаківка	м. Очаків
1	2	3	4	5	6	7
1.	Продовольчі магазини	-	-	-	12	54
2.	Промтоварні магазини	-	-	-	5	72
3.	Магазини змішаної групи	3	2	4	6	
4.	Перукарні	-	-	-	-	9
5.	Ремонт взуття та одягу	-	-	-	-	5
6.	Філії банківських установ	-	-	-	1	8
7.	Автозаправні станції	-	-	-	-	3
8.	СТО	-	-	-	-	2
	Всього:	3	2	4	23	153

Отже місцеві жителі Кінбурна мають потребу у створенні інфраструктури побутового обслуговування. Головним чинником, що гальмує підприємницьку діяльність в цій сфері, є мала кількість населення та її низька платоспроможність, а отже нерентабельність такої діяльності. Розвиток мережі побутового обслуговування можливий за умови орієнтування на відпочиваючих, як основних споживачів. В першу чергу як продаж продовольчих товарів, так і товарів промислової групи рекреаційного спрямування («Все для відпочиваючих»).

4.15. Стан та перспективи розвитку системи громадського харчування

Безпосередньо на території парку об'єктів громадського харчування немає. На прилеглих територіях до таких об'єктів можна віднести їдальні двох баз відпочинку. На південь від с. Покровське розташована база відпочинку «Ракета-2», на якій організовано 3-ох разове харчування відпочиваючих.

Створення об'єктів громадського харчування на території Кінбурнської коси, як на території парку, так і у прилеглих населених пунктах, має орієнтуватися на дві категорії відпочиваючих. Перша – це ті, хто проживає в приватному секторі та наметових містечках досить тривалий час. Друга категорія відпочиваючих – особи, яким надаються послуги по короткостроковому відпочинку. Як правило, вони приїжджають з м. Очаків (у тому числі з розташованих там баз відпочинку) і розташовуються у межах рекреаційної ділянки «Кінбурнська стрілка». Також до цієї групи слід віднести рекреантів, для яких проводиться одноденна екскурсія по косі. З метою задоволення їх потреб у харчуванні для першої категорії слід залучити приватний сектор для надання цих послуг як у себе дома в індивідуальному порядку, так і в межах населених пунктів кафе, барів.

Для другої категорії доцільно розташувати на рекреаційних ділянках «Кінбурнська стрілка», «Ковалівська», «Римбівська» сезонні об'єкти харчування, як силами парку, так і шляхом укладання угод з приватними підприємцями.

4.16. Стан та перспективи розвитку народних промислів

На території парку відсутні будь-які підприємства народних промислів та не здійснюється продаж виробів, що вони виготовляють. Але в перспективі можливе відродження деяких з них: бджільництва, чумацтва, плетіння виробів з очерету, вироби з камки, вироби з дерева та різьба по дереву.

У всьому світі набирає обертів будівництво з екологічно чистих матеріалів. Велика кількість камки та очерету на Кінбурнському півострові дає можливість організації видобутку та їх переробки.

Камка – утеплювач, що представляє собою прошивні мати з органічної сировини (штормових викидів морської трави зостери). Морська трава (зостера) є вищою квітковою рослиною, що росте в Чорному морі. Основну масу складають її листя з невеликою кількістю стебел довжиною від 20 до 100см. Трава має коричнево-зелений колір. Її вологість у повітряно-сухому стані становить 15 %. Хімічна будова зостери за багатьма параметрами (наприклад, за змістом целюлози) збігається з хімією деревини (а дерево, як відомо, не найгірший теплоізолятор). Але на відміну від деревини, зостера абсолютно не піддається гниттю (трава, викинута на берег кілька років тому має ті ж теплоізоляційні властивості, що і молода), а також абсолютно не схильна до руйнування гризунами і комахами (високий вміст солей кальцію і високий осмотичний тиск створює неприйнятне середовище для вищевказаних паразитів). Коефіцієнт корисного горіння практично дорівнює нулю, при тлінні не виділяється токсичних речовин. На території парку основні запаси камки сконцентровані на березі Чорного моря та Ягорлицької затоки. Організація промислу камки не несе негативного впливу на довкілля та сприяє очищенню узбережжя від захламленості мертвими органічними відходами. Місцеве населення може бути залучене до заготівлі камки для подальшої її реалізації підприємствам, які мають можливість виготовляти з неї екологічно чисту продукцію, яка користується попитом на даний час. Також камку можна використовувати для виготовлення сувенірної продукції.

Ще одним природним будівельним матеріалом є очерет. З очерету можна побудувати каркасний будинок, зробити якісну покрівлю, використати його як відмінний утеплювач. Для використання в будівництві придатний очерет першого року життя, з якого виготовляють очеретяні мати, тому на місці, де буде відбуватися заготівля очерету, необхідно скошувати весь старий очерет і тільки через рік він стає придатний як матеріал для будівництва.

Згідно наукових обґрунтувань, розроблених відділом науки Парку, постійне викошування очерету буде сприяти відновленню гідрологічного режиму озер, відновленню лучної рослинності та зменшенню пожежної небезпеки в зимовий період. Спираючись на досвід, надбаний парком за попередній період, вважаємо за доцільне в подальшому проводити дані роботи з щорічним нарощуванням об'ємів до оптимального рівня екосистем. Вироби з очерету (мати, паркани, меблі та ін.) використовуються і сьогодні, як навіси від сонця та інша інфраструктура рекреаційних ділянок.

З давніх часів на Кінбурнському півострові проводився видобуток солі (чумацтво). Для того, щоб надати солі «товарний вигляд» і зробити її придатною для харчування в царські часи на Кінбурнських озерах існувала ціла система очищення. Озера розбивалися на окремі ділянки, на яких будувалися дамби. Ропа постійно перекачувалася між цими ділянками, «очищений» продукт зрештою опинявся в останній ємності. Більшість цих озер розташовані вище рівня моря, а наповнюються вони в основному дощами. І коли, в розпал літніх посух, вона випаровується, то на дні утворюється товстий шар солі. Беручи до уваги те, що сіль на місцевих озерах «втягується» з ґрунту, то навіть якщо її повністю вибрати у наступному сезоні вона незмінно з'явиться знову. Постійне поновлення запасів харчової солі дає змогу відновити її видобуток на території парку. Вилучення даного ресурсу з природного середовища можливо припустити буде мати позитивні наслідки у зв'язку з покращенням кислотно-лужного балансу ґрунтових поверхневих вод та стабілізацією екологічної рівноваги водно-болотних угідь.

Щороку на Кінбурнській косі з весни до глибокої осені іде збір грибів (в основному білих та маслюків). Тому, з метою організації якісного відпочинку, на період грибного сезону пропонується створити місця відпочинку для відвідувачів в період осіннього (грибного сезону) на межевих ділянках кварталів 14 (урочище Акаційки), 16, 23, 65 (урочище Вовча кучугура), 112, 115, 141, 160 (озеро Криве), 161, 176.

У найближчих населених пунктах в приватному секторі розвивається бджільництво. Бджільництво – галузь сільського господарства, яка займається розведенням бджіл, отриманням меду, воску та інших продуктів бджільництва до яких відносять прополіс, пергу, маточне молочко, бджолину отруту. Неймовірна кількість медоносів знаходиться на території Кінбурнського півострова, цвітіння яких проходить з квітня по вересень місяць. Як відомо, різноквітковий мед має одні з найкращих властивостей, як лікувальних, так і смакових. Також різноквітковий мед є основною кормовою базою для бджіл в зимовий період. Розвиток бджільництва не несе негативного впливу на природні комплекси, а навпаки покращує їх стан. Все це дає можливість для поновлення цієї галузі.

4.17. Кадрове та наукове забезпечення рекреаційної діяльності

Рекреаційна діяльність на території національного природного парку «Білобережжя Святослава» лише розпочинає розбудовуватися. Кадрове забезпечення рекреаційної діяльності, в першу чергу, здійснюється відділом еколого-освітньої роботи та рекреаційного благоустрою, хоча в ній задіяні також інші відділи та керівництво парку: на сьогодні розроблено маршрути 3-х екологічних стежок та 4-х туристичних маршрутів на території парку.

Для поліпшення кадрового забезпечення рекреаційної діяльності в НПП передбачено:

1. Заходи для навчання та підвищення кваліфікації персоналу в установі та інших спеціалізованих закладах згідно графіків навчання. Для підготовки кадрів НПП необхідно також впровадити навчальні курси без відриву від виробництва. Доцільно відправляти фахівців до інших установ ПЗФ по обміну досвідом.

2. Проведення навчань, семінарів для співробітників НПП і туристичних фірм, викладачів (вчителів) учбових закладів, підприємців, включаючи тих, що надають житло та з інших сфер туристичного бізнесу.

Семінари повинні проводитись перед початком рекреаційного сезону. В ході обговорення необхідно розглянути основні наступні питання:

- правила відвідування НПП;
- правила розміщення відвідувачів на території НПП;
- правила, рекомендації та умови розміщення за межами НПП;
- особливості поточного сезону (кліматичні, законодавчі, економічні тощо);
- графік основних запланованих заходів на сезон;
- облаштування рекреаційних ділянок;
- порядок надання та отримання інформації.

Рекреаційна діяльність на території НПП повинна здійснюватись лише за умов виконання природоохоронних вимог. Такі вимоги формуються на підставі наукового обґрунтування. Таким чином, науковий підрозділ парку зобов'язаний безпосередньо здійснювати дослідження впливу рекреації на природні комплекси НПП та моніторинг відвідування і рекреаційних навантажень. З цією метою доцільно розробити програму досліджень, в тому числі із залученням сторонніх фахівців.

Наукове обґрунтування включає:

- визначення гранично допустимих навантажень на туристичні маршрути, екологічні стежки, їх об'єкти і, як наслідок, визначення регламентів туристичної, екскурсійної та еколого-освітньої діяльності (склад груп, час відвідувань, контроль за відвідуванням тощо);
- розробка пропозицій щодо зниження рекреаційних навантажень на вразливі ділянки території НПП і навіть заборона шкідливих для біологічного та ландшафтного різноманіття чи неперспективних напрямків рекреаційної діяльності;
- прогноз розвитку туристичного ринку;
- моніторинг дотримання природоохоронних та інших обмежень;

- розробка рекомендацій щодо поліпшення рекреаційної інфраструктури та попередження деградації цінностей НПП.

Особливості регулювання потоків відвідувачів у межах окремих функціональних зон в межах НПП «Білобережжя Святослава» проявляються у тому, що його територія має видовжену форму. На територію парку можна дістатися як водним, так і сухопутним шляхом.

На підставі цього слід виділити лінійні та точкові об'єкти. Лінійні об'єкти – маршрути, дороги, стежки, мости, сходи. Точкові об'єкти – оглядові майданчики, рекреаційні пункти. В місцях масового відвідування необхідно забезпечити благоустрій території, який дозволить направити потоки рекреантів на менш вразливі ділянки.

